

EMBRACE

Fostering inclusion of children with intellectual disabilities in early childhood education and care

EMBRACE – ΠΡΟΩΘΩΝΤΑΣ ΤΗ ΣΥΜΠΕΡΙΛΗΨΗ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΕ ΝΟΗΤΙΚΗ ΑΝΑΠΗΡΙΑ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΡΟΝΤΙΔΑ

ΔΙΑΚΡΑΤΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ: ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΗΣΗ ΤΟΥ ΠΕΔΙΟΥ: ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ ΒΑΣΙΚΗΣ ΚΑΙ ΣΥΝΕΧΙΖΟΜΕΝΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΦΡΟΝΤΙΔΑΣ

Πίνακας Περιεχομένων

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4
2. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	6
2.1. ΕΡΕΥΝΑ ΓΡΑΦΕΙΟΥ	6
2.2 ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ ΜΕ ΒΑΣΙΚΟΥΣ/ΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΟΔΟΤΕΣ/ΡΙΕΣ	8
2.2.1. Ερευνητικές μέθοδοι	8
2.2.2. Συμμετέχοντες/ουσες στην έρευνα	9
3. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ	12
3.1. ΣΥΝΟΨΗ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ ΓΡΑΦΕΙΟΥ	12
3.1.1. Συμπερίληψη των παιδιών με νοητική αναπηρία στην ΠΕΦ	12
3.1.2. Ευκαιρίες βασικής και συνεχιζόμενης εκπαίδευσης του προσωπικού ΠΕΦ σε θέματα που αφορούν τη συμπερίληψη των παιδιών με νοητική αναπηρία	16
3.1.3. Στρατηγικές και δράσεις που μπορούν να αναλάβουν οι μονάδες ΠΕΦ για να αυξήσουν τη συμμετοχή των παιδιών, των γονέων, του προσωπικού και ολόκληρων των κοινοτήτων σε συμπεριληπτικές διαδικασίες	19
3.2. ΣΥΝΟΨΗ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ ΑΠΟ ΤΙΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ ΜΕ ΤΟΥΣ/ΤΙΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΕΣ ΠΕΦ	20
3.2.1. Ευκαιρίες για βασική και συνεχιζόμενη εκπαίδευση σε θέματα που αφορούν τη συμπερίληψη παιδιών με νοητική αναπηρία στην ΠΕΦ	20
3.2.2. Πείρα στην εργασία με παιδιά με διάφορες νοητικές αναπηρίες	21
3.2.3. Αντιλαμβανόμενες γνώσεις σχετικά με την εργασία με παιδιά με νοητική αναπηρία	22
3.2.4. Αντιλαμβανόμενες ανάγκες για συνεχιζόμενη εκπαίδευση και κατάρτιση σε θέματα που αφορούν τη συμπερίληψη παιδιών με νοητική αναπηρία στην ΠΕΦ	23
3.2.5. Αντιλαμβανόμενες γνώσεις στρατηγικών, προσεγγίσεων και πρακτικών για τη συμμετοχή των παιδιών, των γονέων, του προσωπικού και των κοινοτήτων σε συμπεριληπτικές διαδικασίες	24
4. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	26
5. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	28
6. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	30
ΚΥΠΡΟΣ	30

	3
ΒΕΛΓΙΟ	36
ΕΛΛΑΔΑ	39
ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΑΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	44
ΠΟΛΩΝΙΑ	47

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το έργο “*EMBRACE – Fostering inclusion of children with intellectual disabilities in early childhood education and care*” χρηματοδοτείται στο πλαίσιο του προγράμματος Erasmus+ και υλοποιείται σε πέντε (5) χώρες σε συνεργασία με έξι (6) εταιρείους: Bielskie Stowarzyszenie Artystyczne Teatr Grodzki (Πολωνία), A & A Emphasys Interactive Solutions Ltd (Κύπρος), ΚΜΟΠ – Κέντρο Κοινωνικής Δράσης & Καινοτομίας (Ελλάδα), Περιφερειακή Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Αττικής (Ελλάδα), ΚΜΟΠ Σκοπίων (Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας) και European Association of Service Providers for Persons with Disabilities (Βέλγιο). Στόχος του έργου είναι να συμβάλει στην αναβάθμιση της ποιότητας της προσχολικής εκπαίδευσης και φροντίδας (ΠΕΦ) και να προωθήσει τη συμπερίληψη των παιδιών με νοητική αναπηρία.

Το 1ο αποτέλεσμα του έργου, η παρούσα διακρατική έκθεση με τίτλο «*Χαρτογράφηση του πεδίου: ευκαιρίες βασικής και συνεχιζόμενης εκπαίδευσης για το προσωπικό προσχολικής εκπαίδευσης και φροντίδας*» παρέχει εμπειριστατωμένες πληροφορίες για την κατάσταση που επικρατεί σε καθεμία από τις συμμετέχουσες χώρες όσον αφορά τις ευκαιρίες βασικής και συνεχιζόμενης εκπαίδευσης του προσωπικού ΠΕΦ σε θέματα που σχετίζονται με τη συμπερίληψη παιδιών με νοητική αναπηρία, τα κενά γνώσεων και δεξιοτήτων και τις ανάγκες του προσωπικού ΠΕΦ, ενώ στο τέλος, καταλήγει σε προτάσεις πολιτικής στο πλαίσιο της εργασίας με τα εν λόγω παιδιά. Το αντικείμενο της έρευνας περιλαμβάνει επίσης θέματα που σχετίζονται με την ποιότητα των υφιστάμενων προγραμμάτων, πρακτικών και μεθοδολογιών που στοχεύουν στην ενίσχυση της συμμετοχής των μελών του προσωπικού, των παιδιών, των γονέων και των μελών της κοινότητας στη δημιουργία συμπεριληπτικών περιβαλλόντων.

Το κοινό στο οποίο απευθύνεται αυτή η έκθεση είναι οι υπεύθυνοι/ες χάραξης πολιτικής και οι εκπαιδευτικές αρχές των κρατών μελών και της ΕΕ, φορείς που ενδιαφέρονται να βελτιώσουν την βασική και συνεχιζόμενη εκπαίδευση του προσωπικού τους, οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών που παρέχουν ευκαιρίες μη τυπικής εκπαίδευσης στο προσωπικό ΠΕΦ, καθώς και οι

ερευνητές/ριες ΠΕΦ που θα μπορούσαν να την αξιοποιήσουν και να επεκτείνουν το πεδίο της έρευνας και της γνώσης.

Επιπλέον, τα ευρήματα της εν λόγω έκθεσης θα είναι αποφασιστικής σημασίας για την ανάπτυξη των άλλων αποτελεσμάτων του έργου, μεταξύ των οποίων τα «Μαθήματα Ηλεκτρονικής Μάθησης» (2ο αποτέλεσμα) και το «Εγχειρίδιο για την Προώθηση της Συμπερίληψης» (3ο αποτέλεσμα).

Εκτός από αυτήν τη σύντομη Εισαγωγή (Μέρος Α'), η διακρατική έκθεση διαρθρώνεται ως εξής:

Το Β' Μέρος – «Μεθοδολογία» αναλύει τις ερευνητικές μεθόδους που χρησιμοποιήθηκαν (έρευνα γραφείου και συνεντεύξεις με βασικούς/ές πληροφοριοδότες/ριες), τις δεοντολογικές διαδικασίες που ακολουθήθηκαν και το δείγμα της έρευνας.

Το Γ' Μέρος – «Ευρήματα της έρευνας» παρουσιάζει τα ευρήματα που προέκυψαν από την έρευνα γραφείου και τις συνεντεύξεις με τους/τις επαγγελματίες ΠΕΦ.

Το Δ' Μέρος – «Προτάσεις πολιτικής» συνοψίζει βασικές προτάσεις πολιτικής που απευθύνονται στις κυβερνήσεις, σε οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, χορηγούς και λοιπά ενδιαφερόμενα μέρη για την υποστήριξη της συνεχιζόμενης επαγγελματικής ανάπτυξης του προσωπικού και των ηγετικών στελεχών ΠΕΦ στην εργασία με παιδιά με νοητική αναπηρία.

Τα «Παραρτήματα» περιέχουν τα ευρήματα της έρευνας από τις συνεντεύξεις με τους/τις βασικούς/ές πληροφοριοδότες/ριες ανά χώρα.

2. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Οι δραστηριότητες για την εκπόνηση της έκθεσης περιλάμβαναν έρευνα γραφείου, καθώς και συνεντεύξεις με βασικούς/ές πληροφοριοδότες/ριες που έχουν εξαιρετικά τεκμηριωμένες απόψεις, όπως προσωπικό ή ηγετικά στελέχη ΠΕΦ με μακροχρόνια εργασιακή πείρα, επαγγελματίες που δραστηριοποιούνται στην εκπαίδευση και κατάρτιση του προσωπικού ΠΕΦ και φορείς χάραξης πολιτικής για την ΠΕΦ (εφεξής καλούμενοι/ες «επαγγελματίες ΠΕΦ»).

Κατά τη διεξαγωγή της έρευνας γραφείου και των συνεντεύξεων με τους/τις βασικούς/ές πληροφοριοδότες/ριες, οι οργανισμοί-εταίροι ακολούθησαν ένα κοινό Ερευνητικό Πρωτόκολλο, το οποίο όριζε λεπτομερείς κατευθυντήριες οδηγίες, συμπεριλαμβανομένης της ερευνητικής μεθοδολογίας και των απαραίτητων προτύπων έρευνας και υποβολής εκθέσεων.

2.1. ΕΡΕΥΝΑ ΓΡΑΦΕΙΟΥ

Όλοι οι οργανισμοί-εταίροι πραγματοποίησαν έρευνα γραφείου για να διερευνήσουν τις ευκαιρίες επιμόρφωσης του προσωπικού ΠΕΦ σε θέματα που αφορούν τη συμπερίληψη παιδιών με νοητική αναπηρία. Συγκεκριμένα, οι εταίροι εξέτασαν αν και σε ποιον βαθμό η αρχική και συνεχιζόμενη εκπαίδευση του προσωπικού ΠΕΦ καλύπτει σχετικά θέματα, όπως:

- τη γενική φιλοσοφία και τις θεμελιώδεις αξίες της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης στην προσχολική ηλικία·
- τις διάφορες μορφές νοητικής αναπηρίας (όπως η διαταραχή του φάσματος του αυτισμού, το σύνδρομο Down, το σύνδρομο του εύθραυστου Χ χρωμοσώματος, το σύνδρομο Williams, η εμβρυϊκή διαταραχή του φάσματος του αλκοόλ)·
- τις επιπτώσεις των διαφόρων μορφών νοητικής αναπηρίας στις μαθησιακές ικανότητες των παιδιών·
- τις προσεγγίσεις για τη διασφάλιση της συμμετοχής των παιδιών με νοητική αναπηρία στην ΠΕΦ.

Επιπρόσθετα, οι οργανισμοί-εταίροι διερεύνησαν τις ήδη υπάρχουσες στρατηγικές, προσεγγίσεις και δράσεις που αποσκοπούν στην αύξηση της συμμετοχής τεσσάρων (4) βασικών ομάδων-στόχων στη δημιουργία ενός συμπεριληπτικού περιβάλλοντος ΠΕΦ για τα παιδιά με νοητική αναπηρία:

- των παιδιών·
- των γονέων·
- του προσωπικού·
- της κοινότητας.

Κατά τη διεξαγωγή της έρευνας γραφείου, οι οργανισμοί-εταίροι βασίστηκαν στους ακόλουθους ορισμούς των εξής βασικών εννοιών:

<p><i>«Προσωπικό ΠΕΦ»</i></p>	<p>Εκπαιδευτικό προσωπικό, προσωπικό φροντίδας και βοηθητικό προσωπικό/βοηθοί, καθώς και διευθυντές-ριες/προϊστάμενοι-ες μονάδων ΠΕΦ.</p>
<p><i>«Βασική Εκπαίδευση»</i></p>	<p>Κάθε επίσημη βασική εκπαίδευση ή κατάρτιση που προετοιμάζει το προσωπικό ΠΕΦ για την εργασία με παιδιά. Συνήθως περιλαμβάνει τη γενική εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάρτιση (Eurýdice, 2019).</p>
<p><i>«Συνεχιζόμενη Εκπαίδευση»</i></p>	<p>Η επίσημη ενδοϋπηρεσιακή κατάρτιση που πραγματοποιείται και επιτρέπει στα μέλη του προσωπικού ΠΕΦ να διευρύνουν, να αναπτύσσουν και να επικαιροποιούν τις γνώσεις, τις δεξιότητες και τις στάσεις τους καθ' όλη τη διάρκεια της σταδιοδρομίας τους. Περιλαμβάνει τόσο διδακτική όσο και παιδαγωγική κατάρτιση σε διάφορες μορφές, όπως μαθήματα, σεμινάρια, παρατήρηση από ομοτίμους και υποστήριξη από δίκτυα επαγγελματιών (ό.π.).</p>

Η έρευνα γραφείου περιλάμβανε ανάλυση των σχετικών εθνικών εγγράφων, συμπεριλαμβανομένων πολιτικών, στρατηγικών και εγγράφων σχεδιασμού, αναλύσεων κατάστασης σε επίπεδο χώρας, μελετών και εκθέσεων, καθώς και άρθρων περιοδικών που έχουν αξιολογηθεί από ομότιμους κριτές, βιβλίων, εκθέσεων κρατικών υπηρεσιών και μη κυβερνητικών οργανώσεων.

2.2 ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ ΜΕ ΒΑΣΙΚΟΥΣ/ΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΟΔΟΤΕΣ/ΡΙΕΣ

2.2.1. Ερευνητικές μέθοδοι

Οι οργανισμοί-εταίροι χρησιμοποίησαν τη μέθοδο δειγματοληψίας χωρίς πιθανότητα (non-probability sampling), διότι ήθελαν να συμπεριλάβουν συμμετέχοντες/ουσες που έχουν διαφορετική σχέση με το υπό εξέταση θέμα και που μπορούν να συνεισφέρουν στη συζήτηση διαφορετικές αντιλήψεις. Οι συμμετέχοντες/ουσες από τους/τις οποίους/ες ελήφθησαν συνεντεύξεις επιλέχθηκαν κυρίως μέσω των υφιστάμενων δικτύων των οργανισμών-εταίρων. Ορισμένες συνεντεύξεις διεξήχθησαν δια ζώσης, ενώ κάποιες άλλες πραγματοποιήθηκαν μέσω του Διαδικτύου ή μέσω τηλεφώνου. Τα μέτρα προστασίας COVID-19 τηρήθηκαν αυστηρά στις χώρες-εταίρους. Κάθε συνέντευξη διήρκεσε περίπου 40 λεπτά.

Στη συνέχεια, εφαρμόστηκε η επίσημη διαδικασία για τη λήψη συγκατάθεσης μετά από ενημέρωση. Αυτή περιλάμβανε την παροχή ενός Ενημερωτικού Εντύπου στους/στις δυνητικούς/ές συμμετέχοντες/ουσες, το οποίο αναφέρει πληροφορίες σχετικά με τον γενικό στόχο της έρευνας, τη διάρκεια της συνέντευξης, τα δικαιώματά τους σχετικά με τη συμμετοχή, πληροφορίες σχετικά με την εμπιστευτικότητα, την καταγραφή, τη μεταγραφή και τη χρήση των δεδομένων που αποκτήθηκαν, καθώς και μια Φόρμα Συγκατάθεσης που έπρεπε να υπογράψουν πριν από τις συνεντεύξεις. Εκτός από τη λήψη γραπτής συγκατάθεσης, πριν από την έναρξη των συνεντεύξεων, οι συμμετέχοντες/ουσες ενημερώθηκαν εκ νέου για τη διαδικασία της συνέντευξης, τα δικαιώματά τους και άλλα επιμέρους στοιχεία του Ενημερωτικού Εντύπου και της Φόρμας Συγκατάθεσης.

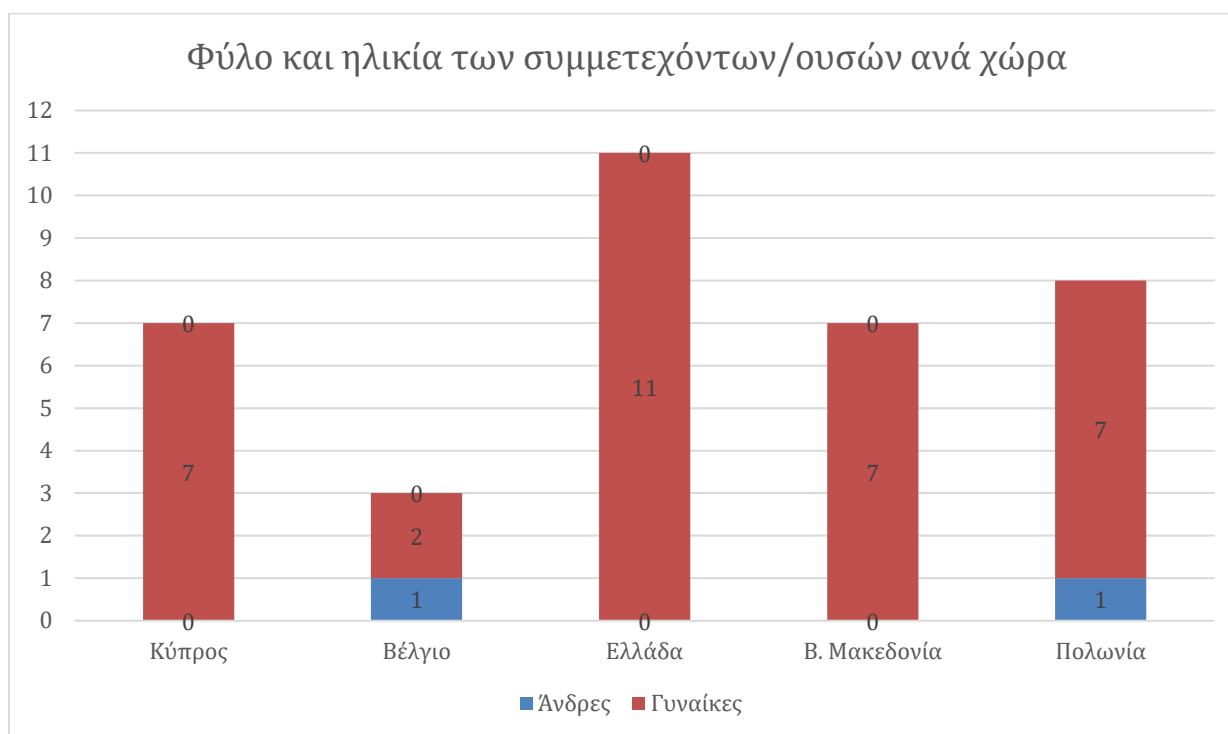
Οι συνεντεύξεις καταγράφηκαν - στις περισσότερες περιπτώσεις - με μαγνητοφώνηση ή με τη λήψη γραπτών σημειώσεων. Οι ηχογραφημένες συνεντεύξεις απομαγνητοφωνήθηκαν. Βέβαια, για λόγους διασφάλισης της ανωνυμίας, δεν χρησιμοποιήθηκαν ούτε τα ονόματα των συμμετεχόντων/ουσών ούτε τα αναγνωρίσιμα χαρακτηριστικά τους στα απομαγνητοφωνημένα κείμενα ή στη Διακρατική Έκθεση. Τα ακατέργαστα δεδομένα (ηχογραφήσεις και γραπτές σημειώσεις) και τα απομαγνητοφωνημένα κείμενα διατηρήθηκαν χωριστά από τα στοιχεία ταυτοποίησης των συμμετεχόντων/ουσών, ενώ όλες οι πληροφορίες που συλλέχθηκαν αποθηκεύτηκαν με ασφάλεια σε ηλεκτρονικούς υπολογιστές που προστατεύεται με κωδικό πρόσβασης, ώστε να διασφαλιστεί η εμπιστευτικότητα. Τα ηχογραφημένα αρχεία διαγράφονται μετά την ολοκλήρωση της απομαγνητοφώνησης. Όλα τα υπόλοιπα ακατέργαστα δεδομένα καταστράφηκαν μετά την ολοκλήρωση της Διακρατικής Έκθεσης.

2.2.2. Συμμετέχοντες/ουσες στην έρευνα

Στις συνεντεύξεις συμμετείχαν συνολικά τριάντα έξι (36) επαγγελματίες ΠΕΦ. Τα άτομα που έλαβαν μέρος στις συνεντεύξεις ήταν κυρίως γυναίκες, όπως φαίνεται στο παρακάτω ραβδόγραμμα (Σχήμα 1), όπου ο κάθετος άξονας απεικονίζει τον αριθμό των συμμετεχόντων/ουσών, ενώ ο οριζόντιος άξονας αναπαριστά τις χώρες των εταίρων. Το ηλικιακό εύρος των συμμετεχόντων/ουσών διέφερε σημαντικά, καθώς ο/η μεγαλύτερος/η σε ηλικία συμμετέχων/ουσα ήταν 62 ετών και ο/η νεότερος/η 23 ετών.

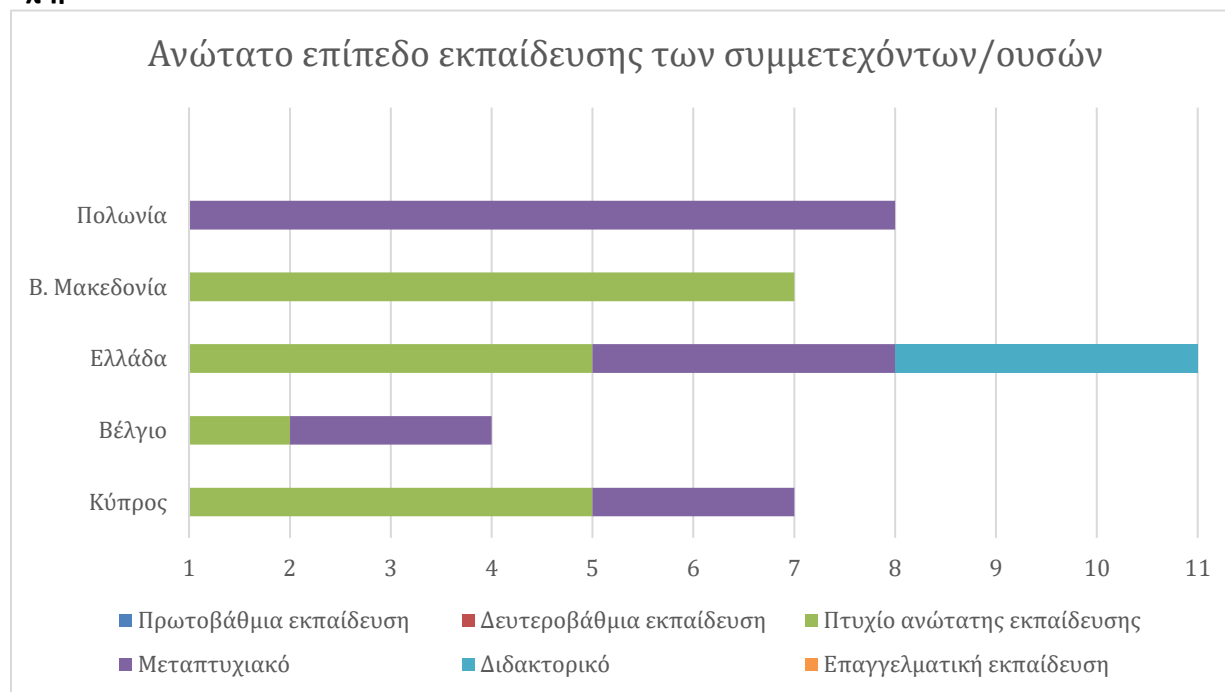
Σχήμα 1

Το επαγγελματικό υπόβαθρο των συμμετεχόντων/ουσών ήταν διαφορετικό, καθώς οι περισσότεροι/ες είχαν εργαστεί σε μονάδες ΠΕΦ – βρεφονηπιακούς ή παιδικούς σταθμούς – ως δάσκαλοι/ες, παιδαγωγοί, ειδικοί/ές παιδαγωγοί, συντονιστές/ριες εκπαίδευσης ή διευθυντές/ριες των μονάδων. Ορισμένοι/ες είχαν εργαστεί σε δημόσιους φορείς της εκπαίδευσης και στον τομέα της χάραξης πολιτικής.

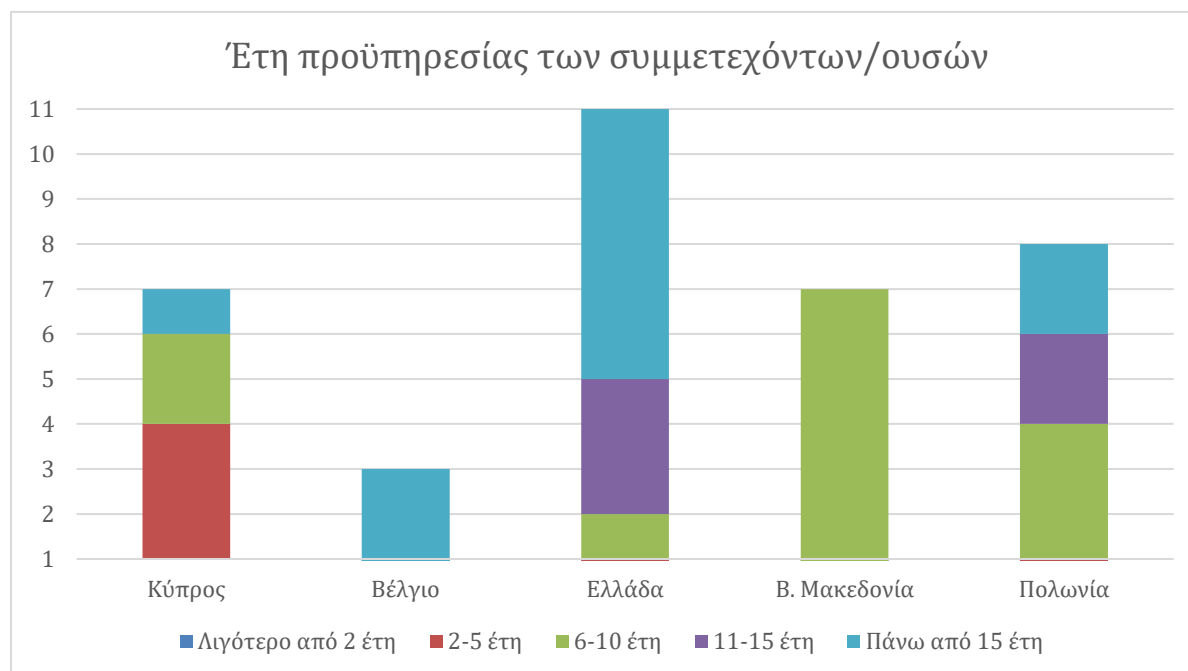
Το ανώτατο επίπεδο εκπαίδευσης των επαγγελματιών ΠΕΦ που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις, παρουσιάζεται αναλυτικά στο παρακάτω ραβδόγραμμα (Σχήμα 2), όπου ο κάθετος άξονας αναπαριστά τις χώρες των εταίρων και ο οριζόντιος άξονας απεικονίζει τον αριθμό των συμμετεχόντων/ουσών και το επίπεδο εκπαίδευσής τους.

Σχήμα 2

Ο αριθμός των ετών προϋπηρεσίας των επαγγελματιών ΠΕΦ απεικονίζεται στο Σχήμα 3. Ο κάθετος άξονας αναπαριστά τον αριθμό των ετών, ενώ ο οριζόντιος τις χώρες-εταίρους.

Σχήμα 3

3. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

3.1. ΣΥΝΟΨΗ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ ΓΡΑΦΕΙΟΥ

Η έρευνα γραφείου παρείχε επισκόπηση όσον αφορά κυρίως τους ακόλουθους τρεις θεματικούς άξονες:

Συμπερίληψη των παιδιών με νοητική αναπηρία στην ΠΕΦ

Ευκαιρίες βασικής και συνεχιζόμενης εκπαίδευσης του προσωπικού ΠΕΦ σε θέματα που αφορούν τη συμπερίληψη των παιδιών με νοητική αναπηρία

Στρατηγικές και δράσεις που μπορούν να αναλάβουν οι μονάδες ΠΕΦ για να αυξήσουν τη συμμετοχή των παιδιών, των γονέων, του προσωπικού και ολόκληρων των κοινοτήτων σε συμπεριληπτικές διαδικασίες.

3.1.1. Συμπερίληψη των παιδιών με νοητική αναπηρία στην ΠΕΦ

Στην Ελλάδα, η ΠΕΦ υλοποιείται είτε ως παροχή υπηρεσιών παιδικής φροντίδας για παιδιά ηλικίας κάτω των 3 ετών είτε ως προσχολική εκπαίδευση για παιδιά ηλικίας 3 ετών και άνω (European Education and Culture Executive Agency, 2019). Η Ελλάδα έχει ένα από τα χαμηλότερα ποσοστά συμμετοχής παιδιών ηλικίας 4 ετών και άνω (81,5%) στην ΠΕΦ, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τα παιδιά ηλικίας 3 ετών είναι 16 ποσοστιαίες μονάδες χαμηλότερο (ό.π.). Η ελληνική εκπαιδευτική πολιτική υπογραμμίζει το δικαίωμα όλων των μαθητών/ριών, συμπεριλαμβανομένων των μαθητών/ριών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, να έχουν πρόσβαση στην εκπαίδευση σε ισότιμη βάση. Επιπλέον, το Υπουργείο Παιδείας εφαρμόζει επί του παρόντος το Στρατηγικό Σχέδιο Δράσης για την Ισότιμη Πρόσβαση των Ατόμων με Αναπηρία στην Εκπαίδευση. Η εν λόγω πολιτική για την ειδική εκπαίδευση υποστηρίζει την ένταξη των μαθητών/ριών με αναπηρία στα γενικά σχολεία παρέχοντάς τους τις απαραίτητες υποστηρικτικές δομές και υπηρεσίες. Συγκεκριμένα, οι μαθητές/ριες με ήπιες μαθησιακές δυσκολίες μπορούν να φοιτούν σε κανονική τάξη του γενικού σχολείου, σε τάξη του

γενικού σχολείου με παράλληλη στήριξη-συνεκπαίδευση από εκπαιδευτικούς ειδικής αγωγής, όταν αυτό είναι επιβεβλημένο με βάση τις ειδικές εκπαιδευτικές τους ανάγκες ή σε τμήματα ένταξης που λειτουργούν στα σχολεία γενικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης (European Education and Culture Executive Agency, 2022a). Όταν η φοίτηση των μαθητών/ριών με αναπηρία και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στα γενικά σχολεία είναι δύσκολη λόγω του είδους και του βαθμού της αναπηρίας, οι σχολικές μονάδες Ειδικής Αγωγής αναλαμβάνουν να παρέχουν εκπαίδευση σε αυτούς/ές τους/τις μαθητές/ριες. Για τα παιδιά προσχολικής ηλικίας, τα ειδικά σχολεία προσχολικής εκπαίδευσης και τα τμήματα πρώιμης παρέμβασης στο πλαίσιο των εν λόγω σχολείων απευθύνονται σε μαθητές/ριες ηλικίας έως 7 ετών (European Education and Culture Executive Agency, 2022b).

Στην Πολωνία, ο Νόμος για τη Σχολική Εκπαίδευση θεσπίζει ένα εκπαιδευτικό σύστημα που παρέχει ευκαιρίες μάθησης σε όλους τους τύπους σχολείων και εκπαιδευτικών εγκαταστάσεων για τα παιδιά και τους/τις νέους/ες, ανάλογα με τις ατομικές αναπτυξιακές και εκπαιδευτικές τους ανάγκες, καθώς και τις ικανότητές τους, στο πλαίσιο της εξατομικευμένης διαδικασίας εκπαίδευσης και φροντίδας. Το πολωνικό μοντέλο εκπαίδευσης μπορεί να χαρακτηριστεί ως «ένας δρόμος με πολλές εκπαιδευτικές διαδρομές». Το εκπαιδευτικό σύστημα περιλαμβάνει λύσεις όπως η ενταξιακή-συμπεριληπτική εκπαίδευση και η ειδική αγωγή. Κατά το σχολικό έτος 2018-2019, 4,8 χιλιάδες παιδιά φοίτησαν σε παιδικούς σταθμούς ειδικής αγωγής. Σε άλλους παιδικούς σταθμούς και λοιπές δομές προσχολικής αγωγής φοιτούσαν 28,2 χιλιάδες παιδιά με αναπηρία, που αντιστοιχούν στο 2% του συνόλου των παιδιών. Τα περισσότερα από τα παιδιά με αναπηρία φοίτησαν σε κανονικούς παιδικούς σταθμούς (75,9%), εκ των οποίων το 15,7% σε ενταξιακούς παιδικούς σταθμούς και το 12,7% σε παιδικούς σταθμούς με ενταξιακά τμήματα (GUS, 2018). Η συμπεριληπτική εκπαίδευση εφαρμόζεται στην Πολωνία μέσω της ισχύουσας νομοθεσίας και των προσπάθειών που καταβάλλει ένα πολυάριθμο δίκτυο φορέων, οργανώσεων και ανθρώπων. Αξίζει βέβαια να σημειωθεί ότι οι εκπαιδευτικοί, τα διοικητικά στελέχη της εκπαίδευσης, οι πολιτικοί, οι ακαδημαϊκοί και οι επιμορφωτές/ριες εκπαιδευτικών υιοθετούν μια στάση που ευνοεί την ανάπτυξη ενός τέτοιου μοντέλου εκπαίδευσης.

Στο Βέλγιο, υπάρχει ένα ποικιλόμορφο και αποκεντρωμένο σύστημα ΠΕΦ, το οποίο είναι οργανωμένο σε δύο τομείς: τον τομέα της βρεφονηπιακής μέριμνας για παιδιά κάτω των 2½ ετών και τον τομέα της εκπαίδευσης για παιδιά από 2½ έως 6 ετών. Οι θέσεις στην προσχολική εκπαίδευση είναι δωρεάν για τα παιδιά από 2½ έως 6 ετών. Σύμφωνα με τη Eurostat (Eurostat, 2017), σχεδόν όλα τα παιδιά (98,7% το 2020) ηλικίας 4 έως 6 ετών φοιτούν σε νηπιαγωγεία στο Βέλγιο, ενώ το ποσοστό συμμετοχής των παιδιών κάτω των 3 ετών στην προσχολική εκπαίδευση αυξήθηκε από 7% το 2005 σε πάνω από 50% το 2015 (Peeters et al, 2017 σ. 7). Το Βέλγιο έχει παράδοση στη διαχωρισμένη εκπαίδευση και για την ακρίβεια, ειδικά σχολεία λειτουργούν και στις τρεις γλωσσικές κοινότητες – τη φλαμανδική, τη γαλλική και τη γερμανόφωνη. Από το 2009 και την επικύρωση της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία, έχουν καταβληθεί αξιοσημείωτες προσπάθειες για τη μετακίνηση των διαφόρων περιφερειακών συστημάτων που υπάρχουν στη χώρα προς την κατεύθυνση της ανάπτυξης εργαλείων για τη συμπερίληψη όλων των παιδιών. Οι περισσότερες υπηρεσίες πρώιμης παρέμβασης υποστηρίζουν τη μετάβαση στη συμπεριληπτική γενική εκπαίδευση, αν και η ευρεία εξάπλωση των ειδικών σχολείων υποδηλώνει ότι οι προσπάθειες αυτές δεν είναι πάντοτε εμφανείς. Η μετάβαση των παιδιών από την πρώιμη παρέμβαση στα γενικά νηπιαγωγεία είναι περισσότερο επιτυχής για τα παιδιά με αισθητηριακές, σωματικές ή κινητικές αναπηρίες, αλλά για τα παιδιά με σοβαρή μορφή αυτισμού ή νοητική αναπηρία οι προκλήσεις εξακολουθούν να υφίστανται.

Στην Κύπρο, τα συστήματα προσχολικής και προδημοτικής εκπαίδευσης είναι οι δύο διακριτές οργανωτικές μονάδες με βάση την ηλικία που συντελούν στην ανάπτυξη της Προσχολικής Εκπαίδευσης και Φροντίδας (ΠΕΦ). Τα παιδιά από τη γέννησή τους έως την ηλικία των πέντε ετών γίνονται δεκτά στους βρεφονηπιακούς σταθμούς, καθώς υπάρχουν παιδικοί σταθμοί που είναι δημόσιοι, κοινοτικοί, αλλά και ιδιωτικοί. Σε συνεργασία με τον Σύλλογο Γονέων και τις δημοτικές αρχές της περιοχής όπου βρίσκεται ο φορέας, το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων ιδρύει δημόσιους παιδικούς σταθμούς. Η πλειονότητα των μαθητών/ριών (82,3%) που φοίτησαν στην ΠΕΦ για τουλάχιστον ένα έτος εγγράφηκαν σε αυτά τα προγράμματα όταν ήταν 3 ετών (30,82%). Ωστόσο, υπάρχουν πολλοί γονείς που εμπιστεύονται τους ιδιωτικούς

παιδικούς σταθμούς, καθώς το σχολικό έτος 2016-17, το 53% των παιδιών που εγγράφηκαν στην ΠΕΦ φοίτησαν σε δημόσιες εκπαιδευτικές μονάδες, ενώ το 47% σε ιδιωτικές. Η Κύπρος στηρίζεται κυρίως σε άτυπες ρυθμίσεις ή ιδιωτικά ιδρύματα, κυρίως για παιδιά κάτω των 3 ετών από τα οποία το 28,2% φοίτησε στην ΠΕΦ το 2017 (μέσος όρος ΕΕ: 34,4%) (Rentzou, 2018). Τα παιδιά προσχολικής ηλικίας που έχουν διαγνωστεί με αυτισμό ή έχουν προβλήματα ακοής εντάσσονται εν μέρει στο γενικό εκπαιδευτικό σύστημα, με την τοποθέτησή τους σε ειδικές μονάδες που συνδέονται με νηπιαγωγεία και δημοτικά σχολεία, καθώς και με την παραμονή τους σε κανονικές τάξεις. Απαλλαγή από την πολιτική ένταξης παρέχεται για παιδιά που έχουν σοβαρά σωματικά, νοητικά ή συναισθηματικά προβλήματα. Για την προώθηση της κοινωνικής ένταξης των προαναφερθέντων παιδιών, καταβάλλεται κάθε δυνατή προσπάθεια για την ενίσχυση των δεσμών μεταξύ των γενικών και των ειδικών σχολείων.

Στη Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας, η ΠΕΦ στοχεύει στην παροχή φροντίδας και εκπαίδευσης στα παιδιά από τη γέννησή τους έως την ηλικία των 6 ετών, οπότε και εισέρχονται στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Το 2019, το ποσοστό εγγραφής παιδιών ηλικίας 3-6 ετών στην ΠΕΦ ήταν 40%, το οποίο είναι πολύ χαμηλότερο από το συνιστώμενο από την ΕΕ ποσοστό της τάξης του 95% (UNICEF, 2019). Ο βασικός νόμος στον τομέα της προσχολικής εκπαίδευσης - ο Νόμος για την Προστασία των Παιδιών - αναγνωρίζει ότι ο τομέας της ΠΕΦ θα πρέπει να επιτρέπει την ένταξη των παιδιών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, ενώ το Πρόγραμμα Προσχολικής Εκπαίδευσης περιγράφει την αρχή των ίσων ευκαιριών και του σεβασμού των διαφορών μεταξύ των παιδιών. Ωστόσο, τα ισχύοντα νομικά και τα πολιτικά πλαίσια δεν είναι πλήρως ευθυγραμμισμένα με τα διεθνή πρότυπα. Η διαδικασία της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης στη χώρα ξεκίνησε πριν από δύο δεκαετίες και εντατικοποιήθηκε τα τελευταία χρόνια. Πρόσφατη έρευνα έδειξε ότι από 58 παιδικούς σταθμούς σε όλη τη χώρα, οι 39 (ή αλλιώς το 68%) παρέχουν φροντίδα και εκπαίδευση σε παιδιά με αναπηρία, τα περισσότερα από τα οποία είναι παιδιά με αυτισμό ή άλλη μορφή νοητικής αναπηρίας (Ombudsperson, 2018). Πιστεύεται ότι η προσχολική εκπαίδευση δεν προσφέρει τις απαραίτητες προϋποθέσεις και ευκαιρίες για την ένταξη και τη βέλτιστη ανάπτυξη των παιδιών με αναπηρία και ότι δεν υπάρχει μηχανισμός συστηματικής αναγνώρισης, καταγραφής και παρακολούθησης των

παιδιών με αναπηρία από μικρή ηλικία, γεγονός που δυσχεραίνει την παραμονή των παιδιών με αναπηρία στους παιδικούς σταθμούς και την ευδοκιμηση τους σε ένα ενθαρρυντικό περιβάλλον (ό.π.).

3.1.2. Ευκαιρίες βασικής και συνεχιζόμενης εκπαίδευσης του προσωπικού ΠΕΦ σε θέματα που αφορούν τη συμπερίληψη των παιδιών με νοητική αναπηρία

Αναφορικά με τις ευκαιρίες για βασική εκπαίδευση του προσωπικού ΠΕΦ, οι χώρες-εταίροι έχουν θεσπίσει εθνικά πρότυπα για την αρχική κατάρτιση των επίδοξων επαγγελματιών ΠΕΦ. Ωστόσο, παρατηρούνται διαφορές ως προς το απαιτούμενο επίπεδο προσόντων των μελών του προσωπικού ΠΕΦ. Το εκπαιδευτικό προσωπικό έχει συνήθως προσόντα σε επίπεδο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, το προσωπικό φροντίδας απαιτείται συνήθως να έχει ένα ελάχιστο προσόν σε επίπεδο ανώτερης δευτεροβάθμιας ή μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ενώ για το βοηθητικό προσωπικό ή τους/τις βοηθούς υπάρχει είτε ένα ελάχιστο απαιτούμενο προσόν σε επίπεδο ανώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είτε δεν υπάρχουν καθόλου στοιχειώδη τυπικά προσόντα. Για παράδειγμα, η Ελλάδα συγκαταλέγεται μεταξύ των χωρών που απαιτούν τουλάχιστον πτυχίο ανώτατης εκπαίδευσης (ISCED 6) από τους/τις εκπαιδευτικούς προσχολικής αγωγής, πράγμα που σημαίνει ότι οι ασκούντες/σες το βασικό επάγγελμα θα πρέπει να διαθέτουν προσόντα υψηλής εξειδίκευσης σε όλο το φάσμα της ΠΕΦ, ενώ οι βοηθοί που εργάζονται με μικρότερα παιδιά μπορούν να απασχολούνται χωρίς να διαθέτουν στοιχειώδη τυπικά προσόντα στην ΠΕΦ (European Education and Culture Executive Agency, 2019). Στο Βέλγιο, το επίπεδο των προσόντων του προσωπικού των ΠΕΦ είναι χαμηλό σε σύγκριση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, αλλά απαιτείται η ύπαρξη τουλάχιστον ενός/μιας παιδαγωγού με πτυχίο ανώτατης εκπαίδευσης για κάθε ομάδα βρεφών και νηπίων (Peeters et al, 2017). Τα εθνικά πρότυπα για τη βασική εκπαίδευση του υποψήφιου προσωπικού ΠΕΦ σε ορισμένες από τις χώρες-εταίρους προβλέπουν σαφώς καθορισμένους κανόνες σχετικά με τη συμπεριληπτική εκπαίδευση στο πρόγραμμα σπουδών των εν λόγω ειδικοτήτων, όπως για παράδειγμα στην Πολωνία (Κανονισμός του Υπουργού Επιστημών και Ανώτατης Εκπαίδευσης της 25ης Ιουλίου

2019), ενώ σε άλλες χώρες, όπως η Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας υπάρχει έλλειψη σαφώς καθορισμένων ικανοτήτων για το προσωπικό ΠΕΦ, μεταξύ άλλων και στον τομέα της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης (MoES, 2018).

Κατά την έρευνα γραφείου εντοπίστηκαν διάφορα πτυχία ανώτατης εκπαίδευσης και μεταπτυχιακά διπλώματα ειδίκευσης στην προσχολική εκπαίδευση, την παιδαγωγική, την ειδική και συμπεριληπτική εκπαίδευση και συναφείς τομείς που προσφέρονται στα πανεπιστήμια των χωρών-εταίρων. Τα εν λόγω προγράμματα σπουδών περιλαμβάνουν έναν συνδυασμό ποικίλων μεθόδων, όπως θεωρητική διδασκαλία, πρακτικές ασκήσεις, εργαστήρια κλπ. Οι φοιτητές/ριες συχνά επισκέπτονται βρεφονηπιακούς σταθμούς, κέντρα ημερήσιας φροντίδας ή νηπιαγωγεία στο πλαίσιο του προγράμματος σπουδών τους. Υπάρχουν ασφαλώς διαφοροποιήσεις ως προς τον βαθμό στον οποίο καλύπτονται στα πανεπιστημιακά προγράμματα σπουδών θέματα συμπεριληπτικής εκπαίδευσης και ζητήματα που σχετίζονται ειδικά με παιδιά με νοητική αναπηρία. Στις χώρες-εταίρους εντοπίστηκαν επίσης περίοδοι εισαγωγικής επιμόρφωσης ή εσωτερικής εκπαίδευσης εντός των μονάδων ΠΕΦ για την ένταξη στο επάγγελμα του/της εκπαιδευτικού. Στην Ελλάδα, αυτή η εισαγωγική περίοδος είναι υποχρεωτική για όλο το προσωπικό, συμπεριλαμβανομένων των βασικών επαγγελματιών και των βοηθών, ανεξάρτητα από το αν εργάζονται με μικρότερα ή μεγαλύτερα παιδιά.

Σε ό,τι αφορά στη συνεχιζόμενη εκπαίδευση και στην επαγγελματική ανάπτυξη, παρατηρούνται σημαντικές διαφορές μεταξύ των χωρών-εταίρων. Στη Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας, αν και το προσωπικό ΠΕΦ λαμβάνει περιστασιακά προσκλήσεις για ευκαιρίες μη τυπικής μάθησης από διάφορους ενδιαφερόμενους φορείς (π.χ. ΟΚΠ και διεθνείς οργανισμούς), δεν υπάρχει ένας επίσημος μηχανισμός για την επαγγελματική ανάπτυξη και την εξέλιξη της σταδιοδρομίας αυτών των επαγγελματιών, και κατά συνέπεια, δεν υπάρχει καμία εγγύηση ότι περιλαμβάνονται θέματα που σχετίζονται με τη συμπεριληπτική εκπαίδευση και τις νοητικές αναπηρίες (Ministry of Education and Science of the Republic of Macedonia, 2018). Στο Βέλγιο, η συνεχιζόμενη εκπαίδευση προβλέπεται και αποφασίζεται σε επίπεδο μεμονωμένου ιδρύματος με βάση τις κατά τόπους διαθέσιμες προσφορές, οι οποίες μπορεί να καλύπτουν ή όχι την αναπηρία ως

θέμα. Συχνά, η εκπαίδευση μπορεί να περιλαμβάνει ενότητες σχετικά με τη συμπερίληψη και την υιοθέτηση μιας προσέγγισης που εκτιμά την αξία της ποικιλομορφίας στην ΠΕΦ, χωρίς να υπεισέρχεται στις λεπτομέρειες της αναπηρίας και των διαφόρων μορφών της, συμπεριλαμβανομένων των νοητικών αναπηριών. Στην Ελλάδα, η συνεχιζόμενη επαγγελματική ανάπτυξη είναι υποχρεωτική μόνο για τους/τις βασικούς/ές επαγγελματίες που εργάζονται με παιδιά ηλικίας άνω των 3 ετών (European Education and Culture Executive Agency, 2019). Συγκεκριμένα, το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΙΕΠ), προσφέρει μαζικά ανοικτά διαδικτυακά μαθήματα- MOOCs μέσω μιας πλατφόρμας ηλεκτρονικής μάθησης (e-learning) στο πλαίσιο της συγχρηματοδοτούμενης πράξης με τίτλο «Καθολικός σχεδιασμός και ανάπτυξη προσβάσιμου ψηφιακού εκπαιδευτικού υλικού». Η πλατφόρμα αυτή τη στιγμή προσφέρει δεκατρία μαθήματα, τα οποία σχετίζονται με τη συμπεριληπτική εκπαίδευση. Στην Πολωνία, το εκπαιδευτικό προσωπικό είναι νομικά υποχρεωμένο να μαθαίνει και να βελτιώνει συνεχώς τις γνώσεις και τις δεξιότητές του ανάλογα με τις ανάγκες της μονάδας στην οποία εργάζεται. Εκτός από την τυπική εκπαίδευση που παρέχεται σε διάφορα επίπεδα, το σύστημα περιλαμβάνει εσωτερική εκπαίδευση και μεθοδολογική συμβουλευτική που διεξάγεται στις εγκαταστάσεις ΠΕΦ, καθώς και εσωτερική εκπαίδευση που αποσκοπεί στη συμπερίληψη ολόκληρου του εκπαιδευτικού συμβουλίου στη μαθησιακή διαδικασία που περιλαμβάνει τους τομείς και τα θέματα που είναι σημαντικά για τον παιδικό σταθμό. Ακόμη, στην Κύπρο, τα απαιτούμενα προσόντα για τα άτομα που επιθυμούν να εργαστούν με παιδιά, με ή χωρίς νοητική αναπηρία, είναι η ολοκλήρωση ενός τριετούς πτυχίου στην προσχολική εκπαίδευση. Βέβαια, αν οι εν λόγω επαγγελματίες επιθυμούν να εξειδικευτούν σε έναν συγκεκριμένο τομέα της προσχολικής εκπαίδευσης, θα πρέπει να ακολουθήσουν το κατάλληλο μεταπτυχιακό δίπλωμα. Για παράδειγμα, αν κάποιος/α θέλει να εργαστεί με παιδιά με νοητική αναπηρία, θα πρέπει να ολοκληρώσει ένα πτυχίο που προσφέρει αυτή την ειδίκευση. Ωστόσο, εκτός από το πτυχίο και το μεταπτυχιακό, οι επαγγελματίες έχουν τη δυνατότητα να παρακολουθήσουν ή όχι μεταγενέστερα σεμινάρια ή μαθήματα.

3.1.3. Στρατηγικές και δράσεις που μπορούν να αναλάβουν οι μονάδες ΠΕΦ για να αυξήσουν τη συμμετοχή των παιδιών, των γονέων, του προσωπικού και ολόκληρων των κοινοτήτων σε συμπεριληπτικές διαδικασίες

Η συμμετοχή των παιδιών, των γονέων, του προσωπικού και ολόκληρων των κοινοτήτων στις διαδικασίες συμπερίληψης των παιδιών με αναπηρία είναι μια διαδικασία που έχει αναπτυχθεί ικανοποιητικά στο Βέλγιο και την Πολωνία. Στο Βέλγιο, η εργασία με τις οικογένειες και τις κοινότητες αποτελεί μέρος του γενικότερου οράματος του Βελγίου τόσο για τη Φλάνδρα όσο και για τη Βαλλονία ως βασικό εργαλείο για την ένταξη σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα. Στη Βαλλονία, οι δομές παιδικής φροντίδας καλούνται να αναπτύξουν παιδαγωγικά σχέδια που να συμμορφώνονται με τον Κώδικα Ποιότητας για την Παιδική Φροντίδα. Τρία φυλλάδια που απευθύνονται σε επαγγελματίες εξηγούν το περιεχόμενο του Κώδικα Ποιότητας με βάση τρεις προσεγγίσεις: «Συνάντηση με τις οικογένειες», «Συνάντηση με τα παιδιά» και «Υποστήριξη του έργου των επαγγελματιών» (ONE & FEDERATION WALLONIE - BRUXELLES, 2009). Σε αυτά, περιλαμβάνονται στοιχεία όπως η ανάπτυξη συνεργασίας και εμπιστοσύνης με τους γονείς, η συμπερίληψη και η συνεργασία με την κοινότητα. Το πρόγραμμα συνεχιζόμενης εκπαίδευσης “ONE” προτείνει ένα «εργαστήριο αντικατοπτρισμού» (mirror workshop) σχετικά με την προώθηση του αναστοχασμού και την κατασκευή ενός οικογενειακού τοίχου ως εργαλείου για τη συμπερίληψη και την εργασία με τις οικογένειες (ONE, 2021, σ. 72).

Στην Πολωνία, η ένταξη των γονέων τόσο των παιδιών τυπικής ανάπτυξης όσο και των παιδιών με αναπηρία στη ζωή των παιδικών σταθμών και των νηπιαγωγείων είναι απαραίτητη για την επιτυχή συμπερίληψη των δεύτερων στο εκπαιδευτικό σύστημα. Η τεχνική του θεάτρου μπορεί να αποτελέσει πολύτιμη προσθήκη στις ευρέως χρησιμοποιούμενες μεθόδους εργασίας με τους γονείς. Οι «παραστάσεις» που χρησιμοποιούν τον αυτοσχεδιασμό σε μια περιγραφόμενη κατάσταση όπου οι γονείς παριστάνουν τους/τις ηθοποιούς μπορεί να φανούν ιδιαίτερα χρήσιμες. Μια άλλη αξιόλογη τεχνική είναι η μέθοδος συζήτησης που ονομάζεται “metaplan”. Για να εμπλακεί η τοπική κοινότητα, θα πρέπει να βγει έξω από τους τοίχους του νηπιαγωγείου, να συμμετάσχει στη ζωή της μαθητικής κοινότητας, να διαδώσει τις επιτυχίες, τα επιτεύγματα

και τις ανησυχίες του παιδικού σταθμού/νηπιαγωγείου με τη μορφή φεστιβάλ, εκθέσεων, παρελάσεων. Παράλληλα, θα πρέπει να συνεργαστεί με πολιτιστικά κέντρα, βιβλιοθήκες και άλλους φορείς. Ας μη λησμονούμε ότι είναι σημαντικό να ανταλλάσσουμε εμπειρίες και να αξιοποιούμε τις εμπειρίες των άλλων.

Στην Κύπρο, η πρακτική που προσφέρεται να βοηθήσει τους/τις εκπαιδευτικούς ΠΕΦ να αποκτήσουν γνώσεις σχετικά με την ΠΕΦ και τα παιδιά με νοητική αναπηρία, είναι οι πληροφορίες που παρέχονται από το Υπουργείο Παιδείας, Πολιτισμού, Αθλητισμού και Νεολαίας. Ομοίως, στην Ελλάδα, η πολιτική για την ειδική αγωγή ενισχύει την ένταξη των μαθητών/ριών με αναπηρία στα γενικά σχολεία παρέχοντάς τους τις απαραίτητες υποστηρικτικές δομές και υπηρεσίες.

Στη Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας, δεν υπάρχουν επίσημες στρατηγικές για τη συμμετοχή των παιδιών με νοητική αναπηρία, των γονέων και των μελών της κοινότητας στη δημιουργία μιας κουλτούρας συμπερίληψης στο πλαίσιο της ΠΕΦ. Το κράτος αναλαμβάνει, σε συνεργασία με την κοινωνία των πολιτών και διεθνείς οργανισμούς όπως η UNICEF, το Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για την Ανάπτυξη (UNDP) και η Υπηρεσία των ΗΠΑ για τη Διεθνή Ανάπτυξη (USAID), δράσεις και μέτρα για τη βελτίωση της ένταξης των ευάλωτων ομάδων στο εκπαιδευτικό σύστημα.

3.2. ΣΥΝΟΨΗ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ ΑΠΟ ΤΙΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ ΜΕ ΤΟΥΣ/ΤΙΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΕΣ ΠΕΦ

Οι συνεντεύξεις με τους/τις βασικούς/ές πληροφοριοδότες/ριες εξέτασαν τα κενά γνώσεων και δεξιοτήτων, καθώς και τις ανάγκες κατάρτισης του προσωπικού ΠΕΦ σχετικά με πρακτικές για τη διασφάλιση της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης των παιδιών με νοητική αναπηρία.

3.2.1. Ευκαιρίες για βασική και συνεχιζόμενη εκπαίδευση σε θέματα που αφορούν τη συμπερίληψη παιδιών με νοητική αναπηρία στην ΠΕΦ

Τα ευρήματα έδειξαν ότι η πλειονότητα των ερωτηθέντων/εισών επαγγελματιών ΠΕΦ σε όλες τις χώρες-εταίρους έχουν ολοκληρώσει ένα πρόγραμμα βασικής εκπαίδευσης ή κατάρτισης που τους/τις εφοδίασε με τα κατάλληλα προσόντα για να μπορούν να εργαστούν με μικρά παιδιά, ενώ η πείρα των επαγγελματιών όσον αφορά τη συμμετοχή τους σε προγράμματα συνεχιζόμενης εκπαίδευσης ή κατάρτισης ποικίλλει. Συγκεκριμένα, παρατηρήθηκαν αξιοσημείωτες διαφορές μεταξύ των χωρών όσον αφορά τον βαθμό στον οποίο τα ακόλουθα θέματα έχουν συμπεριληφθεί στην εκπαίδευση και κατάρτιση των συμμετεχόντων/ουσών: διαφορετικές μορφές νοητικής αναπηρίας· οι επιπτώσεις των διαφορετικών μορφών νοητικής αναπηρίας στις μαθησιακές ικανότητες των παιδιών· η γενική φιλοσοφία και οι θεμελιώδεις αξίες της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης στην προσχολική ηλικία και οι προσεγγίσεις για τη διασφάλιση της συμμετοχής των παιδιών με νοητική αναπηρία στην ΠΕΦ. Στην Ελλάδα, για παράδειγμα, περισσότερες από τις μισές συνεντευξιαζόμενες είχαν παρακολουθήσει στο παρελθόν κάποιο πρόγραμμα συνεχιζόμενης εκπαίδευσης στην ειδική αγωγή, σε αντίθεση με τις συνεντευξιαζόμενες της Δημοκρατίας της Βόρειας Μακεδονίας που δεν είχαν παρακολουθήσει κανένα αντίστοιχο πρόγραμμα. Στο Βέλγιο, οι συνεντευξιαζόμενοι/ες ανέφεραν ότι η βασική και η συνεχιζόμενη εκπαίδευση επικεντρώνονται περισσότερο στις γενικές αξίες της συμπερίληψης, ενώ τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και οι ανάγκες που συνδέονται με τις νοητικές αναπηρίες δεν ενσωματώνονται με σαφήνεια. Αυτό οφείλεται εν μέρει σε ένα σκεπτικό με βάση το οποίο η αναπηρία θεωρείται ως μία από τις πολλές πιθανές διαφοροποιήσεις των παιδιών. Ομοίως, στην Κύπρο, οι περισσότερες συνεντευξιαζόμενες μίλησαν για τις πτυχές που σχετίζονται με τη συμπεριληπτική εκπαίδευση, οι οποίες όμως καλύφθηκαν στο πλαίσιο της βασικής τους εκπαίδευσης (πτυχίο), χωρίς να δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στις νοητικές αναπηρίες. Στην Πολωνία, οι συνεντευξιαζόμενοι/ες εξήγησαν ότι, παρόλο που η συμπεριληπτική εκπαίδευση και τα θέματα που σχετίζονται με τις νοητικές αναπηρίες είχαν συμπεριληφθεί στην επίσημη εκπαίδευσή τους, η πρακτική εμπειρία τους στην εφαρμογή των συγκεκριμένων μεθόδων στην εργασία με τα παιδιά ήταν καθοριστικής σημασίας για την πορεία της μάθησής τους.

3.2.2. Πείρα στην εργασία με παιδιά με διάφορες νοητικές αναπηρίες

Η πλειονότητα των συμμετεχόντων/ουσών στις συνεντεύξεις είτε εργάζονταν επί του παρόντος είτε είχαν στο παρελθόν εργαστεί με παιδιά με ποικίλες νοητικές αναπηρίες, αν και διαπιστώθηκαν ορισμένες συγκριτικές διαφορές. Για παράδειγμα, όλοι/ες οι συμμετέχοντες/ουσες από την Πολωνία και τη Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας διέθεταν τέτοια πείρα, σε αντίθεση με περισσότερες από τις μισές συμμετέχουσες από την Ελλάδα και λιγότερες από τις μισές συμμετέχουσες από την Κύπρο. Όσοι/ες είχαν πείρα στην εργασία με παιδιά με νοητική αναπηρία επισήμαναν μερικές από τις προκλήσεις που αντιμετώπισαν, καθώς και την ποικιλία των δεξιοτήτων και ικανοτήτων που είναι απαραίτητες για την επιτυχή υποστήριξη της συνολικής ανάπτυξης και ευημερίας των παιδιών.

«Όλοι οι άνθρωποι που εργάζονται στην εκπαίδευση, καθώς και στη συμπεριληπτική εκπαίδευση, έχουν μπροστά τους ένα πολύ δύσκολο έργο. Πολλοί από αυτούς χρειάζεται να εγκαταλείψουν τη ζώνη άνεσής τους... Αυτή η διαδικασία, σίγουρα, απαιτεί προσεκτική παρατήρηση, τροποποίηση των καθορισμένων στόχων και να είναι κανείς ανοιχτός στις προκλήσεις που εμφανίζονται στην πορεία.»

(Επαγγελματίας ΠΕΦ από την Πολωνία)

«Ένας παιδαγωγός για να μπορέσει να εργαστεί με αυτά τα παιδιά, πρέπει να έχει υπομονή, αγάπη, συναίσθηση και γνώση κάθε μορφής αναπηρίας.»

(Επαγγελματίας ΠΕΦ από την Κύπρο)

3.2.3. Αντιλαμβανόμενες γνώσεις σχετικά με την εργασία με παιδιά με νοητική αναπηρία

Διαφορές μεταξύ των χωρών-εταίρων εντοπίστηκαν ακόμη όσον αφορά τις γνώσεις που θεωρούν οι επαγγελματίες ΠΕΦ ότι διαθέτουν σχετικά με την εργασία με παιδιά με νοητική αναπηρία. Αν και αναγνώρισαν ότι υπάρχουν σε κάθε περίπτωση περιθώρια βελτίωσης, όλες οι συνεντευξιαζόμενες από την Κύπρο θεώρησαν ότι οι γνώσεις τους σχετικά με την εργασία με παιδιά με νοητική αναπηρία είναι επαρκείς. Συγκριτικά, τέσσερις στους/στις οκτώ (4/8)

συμμετέχοντες/ουσες από την Πολωνία, οκτώ στις έντεκα (8/11) συμμετέχουσες από την Ελλάδα και έξι στις επτά (6/7) συμμετέχουσες από τη Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας θεώρησαν ανεπαρκείς τις γνώσεις που διαθέτουν σχετικά με την εργασία με παιδιά με νοητική αναπηρία. Στο Βέλγιο, οι συνεντευξιαζόμενοι/ες εξέφρασαν την άποψη ότι τόσο στη Φλάνδρα όσο και στη Βαλλονία το προσωπικό των ΠΕΦ είναι προετοιμασμένο να διαχειριστεί παιδιά με ποικιλόμορφα χαρακτηριστικά, συμπεριλαμβανομένων των παιδιών με νοητική αναπηρία.

Η αυτο-αντιλαμβανόμενη έλλειψη γνώσεων, ικανοτήτων και δεξιοτήτων του προσωπικού ΠΕΦ, σε συνδυασμό με την έλλειψη υποστήριξης από άλλους/ες επαγγελματίες, είχε αρνητικό αντίκτυπο στην αυτοπεποίθησή τους στην εργασία με παιδιά με νοητική αναπηρία. Αυτό ήταν ιδιαίτερα εμφανές στην περίπτωση της Δημοκρατίας της Βόρειας Μακεδονίας, όπου οι συνεντευξιαζόμενες τόνισαν ότι συχνά ανησυχούν για το αν οι προσεγγίσεις που εφαρμόζουν είναι κατάλληλες.

«...μας λείπουν ικανότητες και δεξιότητες' οπότε πολλές φορές προσπαθούμε να βρούμε την προσέγγιση μόνες μας χωρίς να είμαστε σίγουρες αν ακολουθούμε τη σωστή προσέγγιση.»

(Επαγγελματίας ΠΕΦ από τη Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας)

3.2.4. Αντιλαμβανόμενες ανάγκες για συνεχιζόμενη εκπαίδευση και κατάρτιση σε θέματα που αφορούν τη συμπερίληψη παιδιών με νοητική αναπηρία στην ΠΕΦ

Οι συνεντευξιαζόμενοι/ες υπογράμμισαν σταθερά την ανάγκη για περισσότερες ευκαιρίες συνεχιζόμενης εκπαίδευσης και κατάρτισης που θα εξελίξουν περαιτέρω τις γνώσεις, τις δεξιότητες και τις ικανότητές τους κατά την εργασία με παιδιά με νοητική αναπηρία.

«Χρειαζόμαστε μεγαλύτερης διάρκειας και συχνότητας σεμινάρια, έτσι ώστε να ινώθουμε επαρκείς στην αντιμετώπιση περιστατικών παιδιών με νοητική αναπηρία.»

(Επαγγελματίας ΠΕΦ από την Ελλάδα)

«Η εμπειρία μου μέχρι τώρα...έχει αποδείξει ότι η αύξηση των περιστατικών επιβάλλει μία σοβαρή και οπωσδήποτε κατάλληλη οργάνωση για να αποδώσει στο μέγιστο, μέσα από τη συμμετοχή μας σε σεμινάρια και εργαστήρια επιμόρφωσης ώστε να είμαστε αποτελεσματικοί με τους μαθητές μας.»

(Επαγγελματίας ΠΕΦ από την Ελλάδα)

«Θα ήταν ιδανικό αν μπορούσαμε να λάβουμε πρόσθετη εκπαίδευση σχετικά με διάφορες αναπηρίες, εκτός από την εκμάθηση διαφόρων μεθόδων προσέγγισης αυτών των παιδιών.»

(Επαγγελματίας ΠΕΦ από την Κύπρο)

«Ναι [έχω επαρκείς γνώσεις και δεξιότητες], αλλά αναζητώ συνεχώς νέες λύσεις.»

(Επαγγελματίας ΠΕΦ από την Πολωνία)

3.2.5. Αντιλαμβανόμενες γνώσεις στρατηγικών, προσεγγίσεων και πρακτικών για τη συμμετοχή των παιδιών, των γονέων, του προσωπικού και των κοινοτήτων σε συμπεριληπτικές διαδικασίες

Με εξαίρεση τους/τις συμμετέχοντες/ουσες από το Βέλγιο, η συντριπτική πλειοψηφία των συμμετεχόντων/ουσών από τις χώρες-εταίρους δεν γνώριζε καμία από τις υφιστάμενες στρατηγικές, προσεγγίσεις και πρακτικές για τη συνεργασία των μονάδων ΠΕΦ με τους γονείς και τα μέλη της κοινότητας. Εντούτοις, θεωρήθηκαν πρωταρχικής σημασίας οι εν λόγω στρατηγικές για την ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ παιδιών τυπικής ανάπτυξης και παιδιών με νοητική αναπηρία ή η υποστήριξη του προσωπικού ΠΕΦ για την προώθηση της συμπερίληψης των παιδιών με νοητική αναπηρία.

Βέβαια, αρκετοί/ές από τους/τις συμμετέχοντες/ουσες ανέφεραν τα ακόλουθα παραδείγματα σχετικά με τις προσεγγίσεις που μπορούν να αξιοποιήσουν οι μονάδες ΠΕΦ για να εμπλέξουν τους γονείς, την ευρύτερη κοινότητα και τους/τις συνομήλικους/ες μαθητές/ριες με τυπική ανάπτυξη στις διαδικασίες συμπερίληψης των παιδιών με νοητική αναπηρία:

«Τακτική επικοινωνία με τους γονείς σε πλαίσιο που τους κάνει να αισθάνονται ασφαλείς και αποδεκτοί, διοργάνωση δράσεων που να τους συμπεριλαμβάνουν (π.χ. εργαστήρια, εκπαιδευτικές εκδρομές κλπ.).»

(Επαγγελματίας ΠΕΦ από την Ελλάδα)

«Πρώθηση της συνεργασίας στην τάξη, ενίσχυση της αυτοεκτίμησης, οργάνωση ομαδικών δραστηριοτήτων και κατάλληλη διαρρύθμιση του χώρου και χειρισμός των υλικών.»

(Επαγγελματίας ΠΕΦ από την Ελλάδα)

«Ο εκπαιδευτικός διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στο να βοηθήσει τα παιδιά με τυπική ανάπτυξη να συμπεριλάβουν τα παιδιά με νοητική αναπηρία στην τάξη τους. Οι εκπαιδευτικοί πρέπει να λειτουργούν ως πρότυπα ή αρχέτυπα στη "μικρή κοινωνία" μιας τάξης και να εφαρμόζουν μεθόδους που έχουν ομοιότητες με τη διαφοροποιημένη διδασκαλία.»

(Επαγγελματίας ΠΕΦ από την Κύπρο)

Οι συμμετέχοντες/ουσες από το Βέλγιο, δήλωσαν ότι στη Φλάνδρα οι επαγγελματίες ΠΕΦ προσπαθούν να ενθαρρύνουν τα παιδιά να εντοπίζουν και να αντιμετωπίζουν τις ομοιότητες και τις διαφορές ως στοιχείο για την προώθηση της συνεργασίας μεταξύ των παιδιών τυπικής ανάπτυξης και των παιδιών με νοητική αναπηρία. Από πλευράς πρακτικών, έγινε αναφορά στον «Οικογενειακό Τοίχο», έναν φυσικό χώρο στον οποίο αναπαρίσταται κάθε οικογένεια συνήθως με εικόνες/φωτογραφίες που φέρνουν τα μέλη της. Σχετικές οδηγίες και πηγές, όπως τα «Σημεία αναφοράς για ποιοτικές πρακτικές παιδικής φροντίδας» και η «Συνάντηση με τις οικογένειες» (που αναφέρεται στην ενότητα XX), αξιοποιήθηκαν επίσης στην πράξη για τη συνεργασία, μεταξύ άλλων, με τις οικογένειες πριν από την ένταξη των παιδιών στην καθημερινότητα, στη διαρρύθμιση των χώρων, στη διασφάλιση του ενεργού ρόλου των παιδιών και στην εξατομίκευση των προσεγγίσεων για την υποστήριξη των αλληλεπιδράσεων μεταξύ συνομηλίκων. Σε ό,τι αφορά τα προγράμματα, τις πρακτικές και τις μεθοδολογίες που

αποσκοπούν στην ενίσχυση της συνεργασίας των μονάδων ΠΕΦ με τα μέλη της κοινότητας για την προώθηση της συμπερίληψης των παιδιών με νοητική αναπηρία, ο/η συμμετέχων/ουσα από τη Φλάνδρα τόνισε ότι υπάρχουν πακέτα ή συμβουλές για εργασία που προσανατολίζονται στο επίπεδο της γειτονιάς. Για παράδειγμα, τα λεγόμενα “Koala projects” εστιάζουν στην τοπική κοινότητα και διευκολύνουν την αλληλογνωριμία και την αλληλοϋποστήριξη μεταξύ των γονέων.

4. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Παρακάτω, ακολουθούν μερικές βασικές προτάσεις πολιτικής για τις κυβερνήσεις, τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, τους χορηγούς και λοιπά ενδιαφερόμενα μέρη σχετικά με τη βελτίωση της ποιότητας της προσχολικής εκπαίδευσης και φροντίδας και την προώθηση της συμπερίληψης των παιδιών με νοητική αναπηρία.

- ✓ Παροχή εκπαιδευτικών σεμιναρίων με επίκεντρο διάφορες μορφές νοητικής αναπηρίας, όπως ο αυτισμός, το σύνδρομο Down, το σύνδρομο του εύθραυστου Χ χρωμοσώματος, το σύνδρομο Williams, η εμβρυϊκή διαταραχή του φάσματος του αλκοόλ και η διαταραχή του φάσματος του αυτισμού.
- ✓ Αναστοχασμός και δράση σε σχέση με την ποιότητα, η οποία περιλαμβάνει υψηλότερες απαιτήσεις κατάρτισης για το προσωπικό και πρακτικές σχετικά με τη συνεργασία με τις οικογένειες και τις κοινότητες.
- ✓ Συνεχιζόμενη εκπαίδευση και επαγγελματική ανάπτυξη για το προσωπικό ΠΕΦ και περαιτέρω ενίσχυση των ικανοτήτων μέσω της παροχής περισσότερων κινήτρων για δέσμευση.

- ✓ Υλοποίηση συναντήσεων γονέων-εκπαιδευτικών στο πλαίσιο της ΠΕΦ, ώστε να διασφαλίζεται ότι οι εκπαιδευτικοί ενημερώνονται για τις ανάγκες του παιδιού και οι γονείς για την πρόοδο του.
- ✓ Προώθηση της συμπεριληπτικής ΠΕΦ και διάδοση προγραμμάτων ενταξιακής εκπαίδευσης.
- ✓ Ενίσχυση της ανταλλαγής καλών συμπεριληπτικών πρακτικών μεταξύ των διαφόρων δομών ΠΕΦ σε τοπικό, εθνικό και διεθνές επίπεδο.
- ✓ Δημιουργία πλατφορμών για εκπαιδευτικούς και γονείς, οι οποίες θα συγκεντρώνουν, συμβουλές, πόρους και εργαλεία για τη συμπερίληψη των παιδιών με νοητική αναπηρία στην ΠΕΦ.
- ✓ Βελτίωση της διαθεσιμότητας και της κατάρτισης στην εκπαίδευση μαθητών/ριών με ειδικές ανάγκες εξαλείφοντας τυχόν παιδαγωγικά εμπόδια μεταξύ της ειδικής και της γενικής εκπαίδευσης.
- ✓ Παροχή εκπαιδευτικών μαθημάτων που πληροφορούν για τεκμηριωμένες τεχνικές που μπορούν να χρησιμοποιήσουν οι εκπαιδευτικοί για να βοηθήσουν παιδιά με νοητική αναπηρία στην τάξη.
- ✓ Θέσπιση σαφούς νομοθεσίας που είναι εφικτό να τηρηθεί λαμβάνοντας παράλληλα υπόψη το κόστος όλων των απαιτούμενων μέτρων και χορηγώντας τα απαραίτητα κονδύλια για την εφαρμογή της.
- ✓ Το δυναμικό των υφιστάμενων φορέων και μη κυβερνητικών οργανώσεων θα πρέπει να αξιοποιηθεί μέσω της δημιουργίας και της εφαρμογής ενός μοντέλου συνεργασίας με επίκεντρο το όφελος του παιδιού με νοητική αναπηρία και της οικογένειάς του. Με άλλα λόγια, ένα ολοκληρωμένο σύνολο δράσεων θα πρέπει να περιλαμβάνει βοήθεια, υποστήριξη, εκπαίδευση και θεραπεία.

- ✓ Υιοθέτηση της στρατηγικής “Mini-Max’ στο έργο των πολιτικών και των υπευθύνων λήψης αποφάσεων - ελάχιστα λόγια, μέγιστα αποτελέσματα.
- ✓ Οι δράσεις θα πρέπει να είναι συνεχείς και μακρόπνοες. Η βραχυπρόθεσμη αξιολόγηση θα αποτελέσει τη βάση για την πραγματοποίηση διορθώσεων και βελτιώσεων στο πρόγραμμα και τα αποτελέσματά του θα αξιολογηθούν βάσει μακροπρόθεσμων αξιολογήσεων (π.χ. μετά από 5 χρόνια).

5. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Eurostat (2017). *Pupils from age 4 to the starting age of compulsory education at primary level, by sex - as % of the population of the corresponding age group*. Ανακτήθηκε 4 Αυγούστου, 2022, από:

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/educ_uae_enra10/default/table?lang=en

European Education and Culture Executive Agency. (2019). *Key data on early childhood education and care in Europe*. Eurydice Report. Publications Office. Ανακτήθηκε 4 Αυγούστου, 2022, από: <https://data.europa.eu/doi/10.2797/966808>

European Education and Culture Executive Agency. (2022a). *Greece Educational Support and Guidance*. Ανακτήθηκε 4 Αυγούστου, 2022, από: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/educational-support-and-guidance-27_en

European Education and Culture Executive Agency. (2022b). *Separate special education needs provision in early childhood and school education*. Ανακτήθηκε 4 Αυγούστου, 2022, από: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/separate-special-education-needs-provision-early-childhood-and-school-education-27_en

Eurydice (European Education and Culture Executive Agency). (2019, August 8). *Key data on early childhood education and care in Europe: 2019 edition*. Ανακτήθηκε 4 Αυγούστου, 2022, από: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/5816a817-b72a-11e9-9d01-01aa75ed71a1/language-en>

GUS Statistics Poland (2018). *People with disabilities in 2018 [Osoby niepełnosprawne w 2018]*. Ανακτήθηκε 4 Αυγούστου, 2022, από: https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5487/24/1/1/osoby_niepelnosprawne_w_2018.pdf

Ministry of Education and Science of the Republic of Macedonia [MoES]. (2018). *Education strategy education strategy - UNESCO*. Ανακτήθηκε 4 Αυγούστου, 2022, από: <https://planipolis.iiep.unesco.org/sites/default/files/ressources/macedonia-education-strategy-for-2018-2025-and-action-plan-strategija-za-obrazovanie-eng-web-1.pdf>

Ombudsperson of the Republic of North Macedonia (2018). *Inclusion of children with disabilities in preschool education: Research report*. Ανακτήθηκε 4 Αυγούστου, 2022, από: https://www.unicef.org/northmacedonia/media/4386/file/MK_CWDInKindergarten_Report_MK.pdf

ONE. (2021). *FORMATIONS CONTINUES DESTINÉES AUX PROFESSIONNEL.LE.S DE L'ENFANCE*. Ανακτήθηκε 4 Αυγούστου, 2022, από: https://www.one.be/fileadmin/user_upload/siteone/PRO/Brochures/Formations-continues-petite-enfance-2021-2022.pdf.

ONE & FEDERATION W ALLONIE - BRUXELLES. (2009). *Repères et pratiques d'accueil de qualité (0-3 ans) - Partie 3*. Chaussée de Charleroi, 95 - 1060 Brussels. Ανακτήθηκε 4 Αυγούστου, 2022, από: https://www.one.be/fileadmin/user_upload/siteone/PRO/Brochures/Pratiques-accueil-A-la-rencontre-des-professionnels.pdf.

ONE & FEDERATION W ALLONIE - BRUXELLES. (2009). *À LA RENCONTRE DES FAMILLES Repères pour des pratiques d'accueil de qualité (0 - 3 ans) (Partie 1)*. Chaussée de Charleroi, 95 - 1060 Bruxelles. Ανακτήθηκε 4 Αυγούστου, 2022, από: https://www.one.be/fileadmin/user_upload/siteone/PRO/Brochures/Pratiques-accueil-A-la-rencontre-des-familles.pdf.

ONE & FEDERATION W ALLONIE – BRUXELLES. (2004). *À LA RENCONTRE DES ENFANTS Repères pour des pratiques d'accueil de qualité (0 - 3 ans) (Partie 2)*. Ανακτήθηκε 4 Αυγούστου, 2022, από: https://www.one.be/fileadmin/user_upload/siteone/PRO/Brochures/Pratiques-accueil-A-la-rencontre-des-enfants.pdf.

Peeters, J. and F. Pirard, with A.-F. Bouvy, A.-M. Dieu, A.-S. Lenoir, M. Rosiers, G. De Raedemaeker, S. van Keer, K. Van Laere, B. Peleman und C. Reinertz. (2017). *Belgium – ECEC Work-force Profile, In Workforce Profiles in Systems of Early Childhood Education and Care in Europe*, edited by P. Oberhuemer and I. Schreyer. Ανακτήθηκε 4 Αυγούστου, 2022, από: www.seepro.eu/English/Country_Reports.htm

Chrzanowska, I., Szumski, G. (2019), *Edukacja włączająca w przedszkolu i szkole*, Warszawa: Wydawnictwo FRSE. Ανακτήθηκε από: https://www.frse.org.pl/brepo/panel_repo_files/2021/02/18/2tdjxg/edukacja-online.pdf

Podgórska-Jachnik, D. (2021), Raport merytoryczny Edukacja włączająca w Polsce – bilans otwarcia 2020, Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji. Ανακτήθηκε από: <https://www.ore.edu.pl/2021/10/raport-edukacja-wlaczajaca-w-polsce/>

Mroczek, M. (2021), Raport Statystyczny Edukacja włączająca w Polsce, Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji. Ανακτήθηκε από: <https://www.ore.edu.pl/2021/10/raport-edukacja-wlaczajaca-w-polsce/>

SPECJALNE POTRZEBY EDUKACYJNE, Bank dobrych praktyk. Ανακτήθηκε από: <https://www.ore.edu.pl/2011/07/specjalne-potrzeby-edukacyjne-bank-dobrych-praktyk/>

6. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΚΥΠΡΟΣ

Και οι επτά (7) συνεντευξιαζόμενες απάντησαν σε όλες τις ερωτήσεις που ήταν σε θέση να απαντήσουν και παρείχαν χρήσιμες πληροφορίες σχετικά με το πώς τα εκπαιδευτικά προγράμματα που ολοκλήρωσαν τις προετοίμασαν για την επαγγελματική τους σταδιοδρομία στο πλαίσιο της ΠΕΦ.

1. Έχετε ολοκληρώσει <ένα πρόγραμμα βασικής εκπαίδευσης ή κατάρτισης> που σας εφοδίασε με τα κατάλληλα προσόντα για να μπορείτε να εργαστείτε με μικρά παιδιά;
 - Και οι επτά (7) συνεντευξιαζόμενες απάντησαν ότι έχουν ολοκληρώσει εκπαιδευτικά προγράμματα με αντικείμενο την εργασία με παιδιά.

Αν ναι, μιλήστε μας λίγο περισσότερο για το είδος του προγράμματος βασικής εκπαίδευσης ή κατάρτισης που ολοκληρώσατε.

- Μία συνεντευξιαζόμενη δήλωσε ότι είναι κάτοχος πτυχίου Προσχολικής Αγωγής και μεταπτυχιακού στην Εκπαιδευτική Τεχνολογία.

- Δύο συνεντευξιαζόμενες έλαβαν το πτυχίο τους από το τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Κύπρου.
- Δύο συνεντευξιαζόμενες είναι κάτοχοι πτυχίου Προσχολικής Αγωγής.
- Μία συνεντευξιαζόμενη έλαβε πτυχίο στην Προσχολική Αγωγή και προχώρησε στην ολοκλήρωση του μεταπτυχιακού της στην Ειδική Αγωγή & την Ενταξιακή Εκπαίδευση.
- Μία συνεντευξιαζόμενη είναι κάτοχος πτυχίου Προ-Δημοτικής Εκπαίδευσης.

Αν όχι, μιλήστε μας λίγο περισσότερο για το είδος του προγράμματος βασικής εκπαίδευσης ή κατάρτισης που πιστεύετε ότι λείπει/έλειπε για να σας προετοιμάσει να εργαστείτε με μικρά παιδιά.

Παρά το γεγονός ότι όλες οι συνεντευξιαζόμενες έλαβαν ένα επαρκές επίπεδο εκπαίδευσης που τις κατέστησε ικανές να εργάζονται με παιδιά προσχολικής ηλικίας, μερικές από αυτές έδωσαν πρόσθετες απαντήσεις σχετικά με το είδος της εκπαίδευσης που απουσίαζε στο πλαίσιο της προετοιμασίας τους για αυτή τη θέση:

- Δύο συνεντευξιαζόμενες ανέφεραν ότι τα εκπαιδευτικά προγράμματα θα έπρεπε να προσφέρουν πρακτική εργασία.
- Μία από αυτές εξήγησε ότι τα πανεπιστήμια θα πρέπει να περιλαμβάνουν προγράμματα προπτυχιακών σπουδών για την προσχολική εκπαίδευση που να χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη ποικιλομορφία, εκτός από τη δυνατότητα παρακολούθησης εκπαιδευτικών σεμιναρίων.
- Μία συνεντευξιαζόμενη εξέφρασε την άποψη ότι θα ήταν ιδανικό εάν τα πανεπιστήμια παρείχαν ένα πρόγραμμα που θα εξέταζε όλες τις μορφές νοητικής αναπηρίας.

2. Έχετε ολοκληρώσει <ένα πρόγραμμα συνεχιζόμενης εκπαίδευσης ή κατάρτισης> που σας εφοδίασε με τα κατάλληλα προσόντα για να μπορείτε να εργαστείτε με μικρά παιδιά;

Αν ναι, μιλήστε μας λίγο περισσότερο για το είδος του προγράμματος συνεχιζόμενης εκπαίδευσης ή κατάρτισης που ολοκληρώσατε.

- Μία συνεντευξιαζόμενη ανέφερε ότι συμμετείχε σε ένα σεμινάριο που διοργανώθηκε από το Πανεπιστήμιο Κύπρου σχετικά με το πώς το θεατρικό παιχνίδι και το παιχνίδι γενικότερα μπορεί να επηρεάσει τα παιδιά στην προσχολική ηλικία.
- Μία συνεντευξιαζόμενη απάντησε ότι συμμετείχε σε μια σειρά σεμιναρίων που υλοποίησε η Αρχή Ανάπτυξης Ανθρώπινου Δυναμικού (ΑΝΑΔ).
- Δύο συνεντευξιαζόμενες φοίτησαν σε πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών, εκ των οποίων η μία ολοκλήρωσε το μεταπτυχιακό της στην Εκπαιδευτική Τεχνολογία, ενώ η άλλη στην Ειδική Αγωγή & την Ενταξιακή Εκπαίδευση.

Αν όχι, μιλήστε μας λίγο περισσότερο για το είδος του προγράμματος συνεχιζόμενης εκπαίδευσης ή κατάρτισης που πιστεύετε ότι λείπει/έλειπε για να σας προετοιμάσει να εργαστείτε με μικρά παιδιά.

- Τρεις συνεντευξιαζόμενες απάντησαν «όχι» σε αυτή την ερώτηση.

3. Αν απαντήσατε «ναι» στην πρώτη ή/και στη δεύτερη ερώτηση, μπορείτε να προσδιορίσετε τον βαθμό στον οποίο τα ακόλουθα θέματα περιλαμβάνονταν στη βασική ή/και τη συνεχιζόμενη εκπαίδευση και κατάρτιση σας:

- η γενική φιλοσοφία και οι θεμελιώδεις αξίες της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης στην προσχολική ηλικία·
- οι διάφορες μορφές νοητικής αναπηρίας (όπως η διαταραχή του φάσματος του αυτισμού, το σύνδρομο Down, το σύνδρομο του εύθραυστου Χ χρωμοσώματος, το σύνδρομο Williams, η εμβρυϊκή διαταραχή του φάσματος του αλκοόλ)·
- οι επιπτώσεις των διαφόρων μορφών νοητικής αναπηρίας στις μαθησιακές ικανότητες των παιδιών·
- οι προσεγγίσεις για τη διασφάλιση της συμμετοχής των παιδιών με νοητική αναπηρία στην ΠΕΦ.

- Οι συνεντευξιαζόμενες, στην πλειονότητά τους, απάντησαν ότι κατά τη διάρκεια της φοίτησής τους στο πανεπιστήμιο παρακολούθησαν κάποια στιγμή ένα σχετικό μάθημα, αλλά όχι με ιδιαίτερη έμφαση στην αναπηρία. Μια συνεντευξιαζόμενη δήλωσε ότι το πανεπιστήμιο προσέφερε διάφορα μαθήματα για τις αναπτυξιακές αναπηρίες και η ίδια κατάφερε να ολοκληρώσει με επιτυχία ένα από αυτά.
- Δύο συνεντευξιαζόμενες ανέφεραν ότι το πανεπιστήμιο στο οποίο φοίτησαν δεν παρείχε κανένα σχετικό μάθημα για αναπτυξιακές αναπηρίες ή για παιδιά με ειδικές ανάγκες.

4. Εργάζεστε/Έχετε εργαστεί με παιδιά με νοητική αναπηρία (όπως αυτισμός, σύνδρομο Down, σύνδρομο εύθραυστου Χ χρωμοσώματος, σύνδρομο Williams, εμβρυϊκή διαταραχή του φάσματος του αλκοόλ);

- Σε αυτή την ερώτηση, μόνο τρεις από τις συνεντευξιαζόμενες απάντησαν ότι έχουν εργαστεί με παιδιά που είχαν διαγνωστεί με νοητική αναπηρία.
- Επομένως, η πλειονότητα των συνεντευξιαζόμενων (4 άτομα), ανέφερε ότι δεν έχει συνεργαστεί ποτέ ως τώρα με τα εν λόγω παιδιά.

Αν ναι, μιλήστε μας λίγο περισσότερο για την εμπειρία σας.

- Αρχικά, μία συνεντευξιαζόμενη ανέφερε ότι συνεργάστηκε με ένα παιδί 4 ετών που δεν είχε διαγνωστεί μέχρι τότε ή δεν είχε λάβει τη σωστή διάγνωση. Όπως δήλωσε, με βάση τη συμπτωματολογία του, συμπεριλαμβανομένης της δυσκολίας να μιλήσει και της αποφυγής της κοινωνικοποίησης με τους/τις συνομηλίκους/ές του, το παιδί θα μπορούσε να είχε διαγνωστεί με διαταραχή του φάσματος του αυτισμού.
- Μία άλλη συνεντευξιαζόμενη εκμυστηρεύτηκε ότι στο παρελθόν είχε συνεργαστεί με δύο παιδιά που έπασχαν από ΔΑΦ. Για την ακρίβεια, το ένα από αυτά ήταν αγόρι, είχε την τάση να απομονώνεται και παρουσίαζε χαμηλή αντιληπτική ικανότητα, ενώ το άλλο παιδί παρουσίαζε μεν αντιληπτική ικανότητα, αλλά επίσης επιθυμούσε να απομονώνεται και απέφευγε τη βλεμματική επαφή.

- Μία άλλη συνεντευξιαζόμενη δήλωσε ότι κάποτε συνεργαζόταν με ένα αγόρι που είχε νοητική αναπηρία. Όπως διευκρίνισε, το παιδί χρειαζόταν κατ' οίκον μελέτη και ενίσχυση των αδυναμιών του στο γνωστικό και μαθησιακό σκέλος.

5. Θεωρείτε ότι έχετε επαρκείς γνώσεις και δεξιότητες για να εργαστείτε με παιδιά με νοητική αναπηρία;

- Όλες οι συνεντευξιαζόμενες εξέφρασαν την άποψη ότι διαθέτουν επαρκείς γνώσεις και δεξιότητες για να εργαστούν με παιδιά με νοητική αναπηρία, αλλά προχώρησαν στην επεξήγηση μερικών από τους προβληματισμούς τους.

Αν όχι, μιλήστε μας λίγο περισσότερο για τις γνώσεις, τις δεξιότητες και τις ικανότητες που πιστεύετε ότι χρειάζεστε για να σας βοηθήσουν να νιώσετε καλύτερα προετοιμασμένες να εργαστείτε με παιδιά με νοητική αναπηρία;

- Μία συνεντευξιαζόμενη συμπλήρωσε ότι ένας εκπαιδευτικός πρέπει να έχει υπομονή, αγάπη, συναίσθηση και γνώσεις για κάθε μορφή αναπηρίας για να μπορέσει να εργαστεί με αυτά τα παιδιά.
- Δύο από τις συνεντευξιαζόμενες ανέφεραν ότι η πρακτική εμπειρία και η προσωπική επαφή με αυτά τα παιδιά θα μπορούσε να τους προσφέρει πολύτιμη βοήθεια.
- Μία συνεντευξιαζόμενη επισήμανε ότι θα ήταν ιδανικό αν μπορούσαν να αποκτήσουν πρόσθετη εκπαίδευση σχετικά με διάφορες αναπηρίες, εκτός από το να μαθαίνουν διάφορες μεθόδους για το πώς να προσεγγίζουν αυτά τα παιδιά.

6. Γνωρίζετε κάποια υφιστάμενα προγράμματα, πρακτικές και μεθοδολογίες που στοχεύουν στην ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ παιδιών τυπικής ανάπτυξης και παιδιών με νοητική αναπηρία για τη δημιουργία μιας κουλτούρας συμπερίληψης;

- Η πλειονότητα των συνεντευξιαζόμενων (6/7) απάντησε ότι δεν γνωρίζει καμία μεθοδολογία για την ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ παιδιών τυπικής ανάπτυξης και παιδιών με νοητική αναπηρία.
- Μία συνεντευξιαζόμενη, όμως, ανέφερε ότι γνωρίζει τέτοιες μεθόδους.

Αν ναι, μιλήστε μας λίγο περισσότερο για τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά τυπικής ανάπτυξης μπορούν να βοηθήσουν τα συνομήλικα παιδιά με νοητική αναπηρία να αισθανθούν ασφαλή και ευπρόσδεκτα στον χώρο, να αναπτύξουν την αίσθηση του ανήκειν και να αξιοποιήσουν πλήρως τις δυνατότητές τους;

- Όπως ανέφερε χαρακτηριστικά μία από τις συνεντευξιαζόμενες, ο/η εκπαιδευτικός διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στο να βοηθήσει τα παιδιά με τυπική ανάπτυξη να συμπεριλάβουν τα παιδιά με νοητική αναπηρία στην τάξη τους. Οι εκπαιδευτικοί πρέπει να λειτουργούν ως πρότυπα ή αρχέτυπα στη "μικρή κοινωνία" μιας τάξης και να εφαρμόζουν μεθόδους που έχουν ομοιότητες με τη διαφοροποιημένη διδασκαλία.

7. Γνωρίζετε τυχόν υφιστάμενα προγράμματα, πρακτικές και μεθοδολογίες που στοχεύουν στην ενίσχυση της συνεργασίας των μονάδων ΠΕΦ με τους γονείς (παιδιών με ή χωρίς νοητική αναπηρία) για την προώθηση της συμπερίληψης των παιδιών με νοητική αναπηρία;

- Όλες οι συνεντευξιαζόμενες απάντησαν «όχι».

Αν ναι, μιλήστε μας λίγο περισσότερο για τον τρόπο με τον οποίο οι γονείς μπορούν να συμμετέχουν στη διασφάλιση της επιτυχούς συμπερίληψης των παιδιών με νοητική αναπηρία.

- Αν και όλες οι συνεντευξιαζόμενες απάντησαν «όχι», ένα άτομο διευκρίνισε ότι είναι ζωτικής σημασίας για έναν γονέα να είναι πλήρως ενημερωμένος για την κατάσταση του παιδιού του και να αποδέχεται τις συνθήκες ως έχουν.

8. Γνωρίζετε τυχόν υφιστάμενα προγράμματα, πρακτικές και μεθοδολογίες που στοχεύουν στην ενίσχυση της συνεργασίας των μονάδων ΠΕΦ με τα μέλη της κοινότητας για την προώθηση της συμπερίληψης των παιδιών με νοητική αναπηρία;

- Ομοίως, σε αυτή την ερώτηση, όλες οι συνεντευξιαζόμενες απάντησαν «όχι».

Αν ναι, μιλήστε μας λίγο περισσότερο για τον τρόπο με τον οποίο διάφορα άτομα και τοπικές οργανώσεις ή φορείς μπορούν να συμμετάσχουν στη δημιουργία ή στην ενίσχυση συμπεριληπτικών προσεγγίσεων σε μονάδες ΠΕΦ.

- Καμία περαιτέρω δήλωση δεν έγινε από τις συνεντευξιαζόμενες.
- 9. Γνωρίζετε κάποιες αποτελεσματικές προσεγγίσεις και λύσεις που βοηθούν το προσωπικό ΠΕΦ στην προώθηση της συμπερίληψης των παιδιών με νοητική αναπηρία;**
- Δυστυχώς, καμία από τις συνεντευξιαζόμενες δεν γνώριζε αν έχουν εφαρμοστεί τέτοιες προσεγγίσεις στην Κύπρο.

Αν ναι, μιλήστε μας λίγο περισσότερο για τον τρόπο με τον οποίο μπορεί να διευκολυνθεί μια ανοιχτή συζήτηση μεταξύ του προσωπικού ΠΕΦ εντός του χώρου εργασίας σχετικά με τις προκλήσεις και τις λύσεις που αφορούν την εργασία με παιδιά με νοητική αναπηρία.

- Ωστόσο, μία συνεντευξιάζουσα υπογράμμισε ότι για να ξεκινήσουν ανοιχτές συζητήσεις για τέτοια θέματα, το προσωπικό ενός οργανισμού θα πρέπει να διαθέτει υψηλό επίπεδο κατάρτισης σε αντίστοιχα θέματα, ώστε να είναι σε θέση να ανταλλάσσει πρακτικές και προφανώς να παρέχει το καταλληλότερο επίπεδο διδασκαλίας τόσο στα παιδιά με τυπική ανάπτυξη, όσο και στα παιδιά με νοητική αναπηρία.

10. Θα θέλατε να προσθέσετε κάποιο άλλο σχόλιο;

- Όλες οι συνεντευξιαζόμενες απάντησαν «όχι» και δήλωσαν ότι χάρηκαν που βοήθησαν στη διεξαγωγή της έρευνας.

ΒΕΛΓΙΟ

Κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, τονίστηκε ότι η παραδοσιακή προσέγγιση της εκπαίδευσης και της ΠΕΦ είναι αρκετά διαχωρισμένη και αποκεντρωμένη, με διαφορετικά επίπεδα

ποιότητας και συμπερίληψης σε διαφορετικές περιοχές και δομές. Η επικύρωση της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία (UNCRPD) έδωσε ώθηση στη δράση, τις πολιτικές και τις πρακτικές για την ποιότητα και τη συμπερίληψη. Επί του παρόντος, οι απαιτήσεις κατάρτισης για το προσωπικό ΠΕΦ είναι ποικίλες, ενώ καταβάλλονται προσπάθειες για την αύξηση της ποιότητας με ιδιαίτερη έμφαση στο στοιχείο της συμπερίληψης. Ωστόσο, η βασική εκπαίδευση των εκπαιδευτικών επικεντρώνεται περισσότερο στις γενικές αξίες της ένταξης και όχι στην αναπηρία αυτή καθαυτή, και το ίδιο ισχύει και για τη συνεχιζόμενη εκπαίδευση. Αυτό εκλαμβάνεται ως επιλογή, ώστε να αποφευχθεί η ιατρική προσέγγιση της αναπηρίας, η οποία θεωρείται ως μία από τις πολλές μορφές ποικιλομορφίας.

Στη Φλάνδρα, σύμφωνα με τους/τις συνεντευξιαζόμενους/ες, υπάρχει διδασκαλία γύρω από το όραμα της συμπερίληψης. Όμως, στα μαθήματα δεν συζητούνται ούτε οι διάφορες μορφές ούτε οι διάφορες προσεγγίσεις της αναπηρίας. Κατά τη γνώμη των συνεντευξιαζόμενων, η υπερβολική εστίαση στις διάφορες αναπηρίες ενέχει τον κίνδυνο να αποσπάσει την προσοχή τους από την ιδιαιτερότητα κάθε παιδιού. Στην πράξη, οι επαγγελματίες ΠΕΦ παρακολουθούν την ανάπτυξη κάθε παιδιού και αντιμετωπίζουν τυχόν προβλήματα, όποτε αυτό κρίνεται απαραίτητο. Όπως εκτιμάται, οι επαγγελματίες ΠΕΦ στη Φλάνδρα είναι προετοιμασμένοι/ες να διαχειριστούν παιδιά και οικογένειες με ποικιλόμορφα χαρακτηριστικά και δεν χρειάζονται άλλες δεξιότητες από εκείνες που απαιτούνται για να εργαστούν με παιδιά τυπικής ανάπτυξης. Ο ολοένα αυξανόμενος αριθμός επαγγελματιών με πτυχίο πανεπιστημίου θεωρείται ως θετική εξέλιξη, καθώς ενδέχεται να έχουν περισσότερο αναπτυγμένες επικοινωνιακές δεξιότητες και να είναι καλύτεροι/ες στην εξεύρεση δημιουργικών λύσεων.

Επιπλέον, στη Φλάνδρα, αναφέρθηκε συγκεκριμένα ότι οι επαγγελματίες ΠΕΦ προσπαθούν να ενθαρρύνουν τα παιδιά να εντοπίζουν και να αντιμετωπίζουν τις ομοιότητες και τις διαφορές ως στοιχείο για την προώθηση της συνεργασίας μεταξύ των παιδιών τυπικής ανάπτυξης και των παιδιών με νοητική αναπηρία. Από πλευράς πρακτικών, μνημονεύτηκε ο «Οικογενειακός Τοίχος», ένας φυσικός χώρος στον οποίο αναπαρίσταται κάθε οικογένεια συνήθως με εικόνες/φωτογραφίες που φέρνουν τα μέλη της. Η κατασκευή και η χρήση ενός οικογενειακού

τοίχου αποτελεί επίσης μία από τις εκπαιδεύσεις που προτείνονται από τον κατάλογο ONE για τη συνεχιζόμενη εκπαίδευση.

Στη Βαλλονία, η συμπερίληψη αποτελεί οριζόντια αρχή για την παιδική φροντίδα, η οποία είναι ανοιχτή προς όλους, και θα πρέπει συγχρόνως να διασφαλίζει κατάλληλη υποστήριξη, συμπεριλαμβανομένης της ιατρικής υποστήριξης, μέσω της διενέργειας ιατρικού ελέγχου σε κάθε παιδί σε μονάδες της ΠΕΦ. Αναφορικά με την παιδαγωγική, οι μεθοδολογίες θα πρέπει να προσαρμόζονται στις ιδιαίτερες ανάγκες και την ποικιλομορφία κάθε παιδιού. Ωστόσο, η ποικιλομορφία των προφίλ των επαγγελματιών που μπορούν να έχουν πρόσβαση στο επάγγελμα της παιδαγωγικής φροντίδας καθιστά δύσκολο να αξιολογηθεί αν οι βασικές εκπαιδεύσεις τους περιλαμβάνουν τις έννοιες της ένταξης και της συμπερίληψης των παιδιών με αναπηρία στα προγράμματα των σπουδών τους. Δεδομένου ότι η συμπερίληψη των παιδιών με αναπηρία στην ΠΕΦ και την εκπαίδευση αποτελεί πολιτικό στόχο, ο οργανισμός ONE δημιούργησε μια ειδική ομάδα εργασίας για την προσβασιμότητα, αρμόδια για τον αναστοχασμό σχετικά με τον τρόπο βελτίωσης της προσβασιμότητας στην ΠΕΦ. Αναφέρθηκε μεταξύ άλλων η μεταρρύθμιση των συμβάσεων διαχείρισης (*contrat de gestion*), οι οποίες καθορίζουν τις προϋποθέσεις για να γίνει κάποιος/α διευθυντής/ρια ενός παιδικού σταθμού. Προς το παρόν, διευθυντής/ρια μπορεί να γίνει όποιος/α είναι κάτοχος πτυχίου κοινωνικής εργασίας και νοσηλευτικής. Η μεταρρύθμιση αφορά την ανάπτυξη μιας ειδικής εκπαιδευτικής διαδρομής για την προσχολική ηλικία, συμπεριλαμβανομένων μαθημάτων με θέμα τις αναπηρίες. Οι επαγγελματίες που έχουν πτυχίο κοινωνικής εργασίας και νοσηλευτικής, έχουν παρακολουθήσει μαθήματα σχετικά με την αναπηρία, και στις προσφορές συνεχιζόμενης εκπαίδευσης υπάρχει θεματολογία ειδικά για την αναπηρία, αλλά όχι στο πλαίσιο ενός υποχρεωτικού προγράμματος. Όπως υπογραμμίστηκε, η διεπιστημονική προσέγγιση μέσω της συνεργασίας διαφορετικών επαγγελματιών αποτελεί εγγύηση για τον εντοπισμό και την αντιμετώπιση διαφορετικών αναγκών.

Η συνεχιζόμενη εκπαίδευση στη Βαλλονία προβλέπεται και καθορίζεται από κάθε ίδρυμα σε συνεργασία με το προσωπικό με βάση τον κατάλογο ONE. Ακόμη, η προαναφερθείσα σειρά

εργαλείων «Σημεία αναφοράς για ποιοτικές πρακτικές παιδικής φροντίδας» παρέχει καθοδήγηση για την παροχή φροντίδας σε παιδιά ηλικίας 0-3 ετών. Η «Συνάντηση με τις οικογένειες» (ONE & FEDERATION WALLONIE – BRUXELLES, 2009) αφορά στην παροχή οράματος και εργαλείων στους/στις επαγγελματίες ΠΕΦ για τη συνεργασία με τις οικογένειες πριν την ένταξη των παιδιών στην καθημερινή πρακτική και την προετοιμασία τους για τη μετάβαση στους παιδικούς σταθμούς. Η «Συνάντηση με τα παιδιά» περιλαμβάνει κεφάλαια σχετικά με τον τρόπο διαρρύθμισης των χώρων, τον τρόπο ανάθεσης ενεργού ρόλου στο παιδί, την εξατομίκευση των προσεγγίσεων και την υποστήριξη των αλληλεπιδράσεων μεταξύ συνομηλίκων (ONE & FEDERATION WALLONIE – BRUXELLES, 2004).

Σε ό,τι αφορά στη συμμετοχή των γονέων στη συμπερίληψη των παιδιών με νοητική αναπηρία, η συνεντευξιαζόμενη από τη Φλάνδρα ανέφερε ότι η ίδια και ένας/μία συνάδελφός της ανέπτυξαν ένα εργαλείο με στόχο να εστιάσουν στη σχέση εμπιστοσύνης με τους γονείς (π.χ. γνωριμία με όλους τους γονείς, οι γονείς ως συνεργάτες, γονεϊκή συμμετοχή κλπ.), το οποίο τέθηκε στη διάθεση όλων των επαγγελματιών συμπεριληπτικής παρέμβασης σε παιδιά με νοητική αναπηρία και χρησιμοποιήθηκε για τη διευκόλυνση της επικοινωνίας μεταξύ των γονέων.

Στην ερώτηση σχετικά με τα προγράμματα, τις πρακτικές και τις μεθοδολογίες που αποσκοπούν στην ενίσχυση της συνεργασίας των μονάδων ΠΕΦ με τα μέλη της κοινότητας για την προώθηση της συμπερίληψης των παιδιών με νοητική αναπηρία, οι συνεντευξιαζόμενοι/ες από τη Φλάνδρα επισήμαναν ότι υπάρχουν πακέτα ή συμβουλές για την εργασία με προσανατολισμό στο επίπεδο της γειτονιάς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι τα “Koala projects” που εστιάζουν στην τοπική κοινότητα και διευκολύνουν την αλληλογνωριμία και την αλληλοϋποστήριξη μεταξύ των γονέων.

ΕΛΛΑΔΑ

Αναφορικά με το αν διαθέτουν ή όχι οι επαγγελματίες ΠΕΦ επαρκείς γνώσεις για να εργαστούν με παιδιά με νοητική αναπηρία, το 72,7% απάντησε «όχι».

Πίνακας 8. Ανάλυση της συχνότητας της αυτο-αντιλαμβανόμενης επάρκειας γνώσεων των επαγγελματιών ΠΕΦ

	Συχνότητα	Έγκυρο Ποσοστό
Ναι	3	27,3
Όχι	8	72,7
Σύνολο	11	100,0

Ειδικότερα, μία επαγγελματίας ΠΕΦ δήλωσε τα εξής: «Χρειαζόμαστε μεγαλύτερης διάρκειας και συχνότητας σεμινάρια, έτσι ώστε να νιώθουμε επαρκείς στην αντιμετώπιση περιστατικών παιδιών με νοητική αναπηρία» (Νηπιαγωγός με διδακτικό έργο, 53 ετών, 6-10 έτη υπηρεσίας, βασικό πτυχίο). Πέντε επαγγελματίες ΠΕΦ (45,5%) απάντησαν ότι δεν γνωρίζουν υφιστάμενα προγράμματα, πρακτικές και μεθοδολογίες που στοχεύουν στην ενίσχυση της συνεργασίας των μονάδων ΠΕΦ με τα μέλη της κοινότητας για την προώθηση της συμπερίληψης των παιδιών με νοητική αναπηρία (Πίνακας 9).

Πίνακας 9. Ανάλυση της συχνότητας των γνώσεων των επαγγελματιών ΠΕΦ σχετικά με υφιστάμενα προγράμματα, πρακτικές και μεθοδολογίες που στοχεύουν στην ενίσχυση της συνεργασίας των μονάδων ΠΕΦ με τα μέλη της κοινότητας για την προώθηση της συμπερίληψης των παιδιών με νοητική αναπηρία

	Συχνότητα	Έγκυρο Ποσοστό
Ναι	6	54,5
Όχι	5	45,5
Σύνολο	11	100,0

Συγκεκριμένα, μία επαγγελματίας ΠΕΦ αναφέρθηκε στα ακόλουθα: «*Πρώτηση της συνεργασίας στην τάξη, ενίσχυση της αυτοεκτίμησης, οργάνωση ομαδικών δραστηριοτήτων και κατάλληλη διαρρύθμιση του χώρου και χειρισμός των υλικών*» (Νηπιαγωγός, 46 ετών, μεταπτυχιακό στην Παιδαγωγική Διδακτική Μεθοδολογία, πείρα άνω των 15 ετών)

Αντίστοιχα, επτά από τις συνεντευξιαζόμενες (63,6%) απάντησαν ότι δεν γνωρίζουν κανένα υφιστάμενο πρόγραμμα, πρακτική και μεθοδολογία για την ενίσχυση της συνεργασίας των μονάδων ΠΕΦ με τους γονείς των παιδιών με νοητική αναπηρία (Πίνακας 10).

Πίνακας 10. Ανάλυση της συχνότητας των γνώσεων των επαγγελματιών ΠΕΦ σχετικά με υφιστάμενα προγράμματα, πρακτικές και μεθοδολογίες που στοχεύουν στην ενίσχυση της συνεργασίας των μονάδων ΠΕΦ με τους γονείς

	Συχνότητα	Έγκυρο Ποσοστό
Ναι	4	36,4
Όχι	7	63,6
Σύνολο	11	100,0

Για την ακρίβεια, μία επαγγελματίας ΠΕΦ ανέφερε μεταξύ άλλων τα εξής: «*Τακτική επικοινωνία με τους γονείς σε πλαίσιο που τους κάνει να αισθάνονται ασφαλείς και αποδεκτοί, διοργάνωση δράσεων που να τους συμπεριλαμβάνουν (π.χ. εργαστήρια, εκπαιδευτικές εκδρομές κλπ.)*» (Νηπιαγωγός, 46 ετών, μεταπτυχιακό στην Παιδαγωγική Διδακτική Μεθοδολογία, πείρα άνω των 15 ετών).

Πέντε από τις συνεντευξιαζόμενες (45,5%) απάντησαν ότι δεν γνωρίζουν κανένα υφιστάμενο πρόγραμμα, πρακτική και μεθοδολογία για την ενίσχυση της συνεργασίας των μονάδων ΠΕΦ με τα μέλη της κοινότητας (Πίνακας 11).

Πίνακας 11. Ανάλυση της συχνότητας των γνώσεων των επαγγελματιών ΠΕΦ σχετικά με υφιστάμενα προγράμματα, πρακτικές και μεθοδολογίες που στοχεύουν στην ενίσχυση της συνεργασίας των μονάδων ΠΕΦ με τα μέλη της κοινότητας

	Συχνότητα	Έγκυρο Ποσοστό
Ναι	6	54,5
Όχι	5	45,5
Σύνολο	11	100,0

Συνολικά, 7 επαγγελματίες ΠΕΦ (63,6%) απάντησαν ότι γνωρίζουν αποτελεσματικές προσεγγίσεις και λύσεις που τις βοήθησαν στην προώθηση της συμπερίληψης των παιδιών με νοητική αναπηρία (Πίνακας 12).

Πίνακας 12. Ανάλυση της συχνότητας των γνώσεων των επαγγελματιών ΠΕΦ σχετικά με αποτελεσματικές προσεγγίσεις και λύσεις που βοηθούν το προσωπικό ΠΕΦ στην προώθηση της συμπερίληψης των παιδιών με νοητική αναπηρία

	Συχνότητα	Έγκυρο Ποσοστό
Ναι	7	63,6
Όχι	4	36,4
Σύνολο	11	100,0

Όσον αφορά τις λύσεις για την υποστήριξη του προσωπικού ΠΕΦ στην προώθηση της συμπερίληψης των παιδιών με νοητική αναπηρία, μία συνεντευξιαζόμενη ανέφερε συγκεκριμένα τα εξής: «Υπαρξη βοηθητικού προσωπικού στα νηπιαγωγεία, επιμόρφωση επαγγελματιών ΠΕΦ και επιστημονική καθοδήγηση από τους συντονιστές ειδικής αγωγής, μικρότερος αριθμός μαθητών σε κάθε τμήμα, ενώ για ιδιαίτερες περιπτώσεις, να υπάρχει εξειδικευμένο προσωπικό για υποστήριξη» (Νηπιαγωγός, 44 ετών, μεταπτυχιακό στη Διοίκηση Επιχειρήσεων, πείρα 11-15 ετών). Σύμφωνα με μια άλλη συνεντευξιαζόμενη: «Δεν υπάρχει υποδομή και κατάλληλο προσωπικό στους παιδικούς σταθμούς, όπως στα νηπιαγωγεία»

(Νηπιοβρεφοκόμος, με διδακτικό και διοικητικό έργο, 56 ετών, πείρα άνω των 15 ετών, βασικό πτυχίο). Όλο το προσωπικό ΠΕΦ με βασικό πτυχίο εξέφρασε την άποψη ότι δεν διαθέτει επαρκείς γνώσεις και δεξιότητες για να εργαστεί με παιδιά με νοητική αναπηρία (Πίνακας 13). Την ίδια άποψη υποστήριξαν τα 2/3 του προσωπικού ΠΕΦ που είναι κάτοχοι μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών.

Πίνακας 13. Συνδυαστικός πίνακας της εκπαίδευσης και των αυτο-αντιλαμβανόμενων γνώσεων του προσωπικού ΠΕΦ σχετικά με τη νοητική αναπηρία

Εκπαίδευση				Συχνότητα	Έγκυρο Ποσοστό
Πτυχίο ή άλλος ισότιμος αντίστοιχος σπουδών	και	τίτλος	Όχι	5	100,0
Μεταπτυχιακό ή άλλος ισότιμος αντίστοιχος τίτλος	και		Ναι	1	33,3
			Όχι	2	66,7
			Σύνολο	3	100,0
Διδακτορικό			Ναι	2	66,7
			Όχι	1	33,3
			Σύνολο	3	100,0

Αξιοσημείωτη είναι η διαπίστωση ότι οκτώ (8) από τις συνολικά 11 συνεντευξιζόμενες θεωρούν ότι δεν έχουν επαρκείς γνώσεις και δεξιότητες για να εργαστούν με παιδιά με νοητική αναπηρία (Πίνακας 14).

Πίνακας 14. Συνδυαστικός πίνακας της επαγγελματικής πείρας και των αυτο-αντιλαμβανόμενων γνώσεων του προσωπικού ΠΕΦ σχετικά με τη νοητική αναπηρία

Πείρα	Συχνότητα		Έγκυρο
			Ποσοστό
2-5 έτη	Ναι	1	100,0
6-10 έτη	Όχι	1	100,0
11-15 έτη	Ναι	1	33,3
	Όχι	2	66,7
	Σύνολ	3	100,0
	ο		
Πάνω από 15 έτη	Ναι	1	16,7
	Όχι	5	83,3
	Σύνολ	6	100,0
	ο		

Στο τελευταίο μέρος της βασικής συνέντευξης, οι επαγγελματίες ΠΕΦ είχαν την ευκαιρία να κάνουν πρόσθετα σχόλια που θα ήθελαν να μοιραστούν. Ενδεικτικά, μερικά από αυτά που είχαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον ήταν τα ακόλουθα:

«Η συμπερίληψη παιδιών με νοητική αναπηρία στην προσχολική εκπαίδευση για την ώρα εναπόκειται στην κρίση και τη διάθεση των νηπιαγωγών. Το θεωρητικό και παιδαγωγικό πλαίσιο ως θεσμοθετημένη εκπαιδευτική πρακτική και πολιτική είναι σχεδόν ανύπαρκτο» (Νηπιαγωγός με διδακτικό και διοικητικό έργο, 53 ετών, υπηρεσία άνω των 15 ετών, βασικό πτυχίο).

«Η εμπειρία μου μέχρι τώρα έχει αποδείξει, χωρίς να έχω αντιμετωπίσει δύσκολα περιστατικά παιδιών, ότι η αύξηση των περιστατικών επιβάλλει μία σοβαρή και οπωσδήποτε κατάλληλη οργάνωση για να αποδώσει στο μέγιστο, μέσα από τη συμμετοχή μας σε σεμινάρια και εργαστήρια για να επιμορφωθούμε ώστε να είμαστε αποτελεσματικοί με τους μαθητές μας» (Νηπιαγωγός με διδακτικό έργο, 53 ετών, 6-10 έτη υπηρεσίας, βασικό πτυχίο).

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΑΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Τα ιδρύματα προσχολικής αγωγής εφαρμόζουν μια πολιτική αποδοχής όλων των παιδιών, ανεξάρτητα από το υπόβαθρό τους. Έχουν αναπτύξει μια πολιτική συμπερίληψης και ένα θετικό περιβάλλον αποδοχής, το οποίο είναι αποτέλεσμα μιας μακράς διαδικασίας μάθησης και αλλαγής. Όλες οι επαγγελματίες ΠΕΦ που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις ανέφεραν ότι έμαθαν περισσότερο για τη συμπεριληπτική εκπαίδευση μέσα από εργαστήρια και προγράμματα καθοδήγησης (mentoring), και ορισμένες μέσα από τη βασική τους εκπαίδευση στην προσχολική εκπαίδευση και φροντίδα. Όλες τους ολοκλήρωσαν προγράμματα συνεχιζόμενης εκπαίδευσης και κατάρτισης που τις εφοδίασαν με τα κατάλληλα προσόντα για να μπορούν να εργαστούν με μικρά παιδιά.

Όλες οι επαγγελματίες ΠΕΦ έχουν παιδιά με νοητική αναπηρία στην τάξη τους, τα οποία υπόκεινται σε μια διαδικασία ουσιαστικής αντιστοίχισης των μαθησιακών τους αναγκών με τις δεξιότητες διδασκαλίας των παιδαγωγών. Σχεδόν όλες αυτές οι επαγγελματίες, με εξαίρεση την ειδική παιδαγωγό, δήλωσαν ότι δεν διαθέτουν δεξιότητες και γνώσεις για την εργασία και την αντιμετώπιση των παιδιών με νοητική αναπηρία. Αυτό οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι η ολοκληρωμένη συνεχιζόμενη εκπαίδευσή τους δεν περιλάμβανε θέματα όπως: οι διάφορες μορφές νοητικής αναπηρίας (αυτισμός, σύνδρομο Down, σύνδρομο εύθραυστου Χ χρωμοσώματος, σύνδρομο Williams, εμβρυϊκή διαταραχή του φάσματος του αλκοόλ, διαταραχή του φάσματος του αυτισμού)· οι επιπτώσεις των διαφόρων μορφών νοητικής αναπηρίας στις μαθησιακές ικανότητες των παιδιών· η γενική φιλοσοφία και οι θεμελιώδεις αξίες της συμπεριληπτικής προσχολικής εκπαίδευσης και οι προσεγγίσεις για τη διασφάλιση της συμμετοχής των παιδιών με νοητική αναπηρία στην ΠΕΦ. Τα θέματα αυτά περιλαμβάνονταν στο πλαίσιο της άτυπης εκπαίδευσής τους, όπως εργαστήρια και μαθήματα, αλλά μόνο συνοπτικά. Για τον λόγο αυτό, οι συνεντευξιαζόμενες εξέφρασαν την ανησυχία τους αλλά και την προθυμία τους να αυξήσουν τις γνώσεις τους.

Στη συνέχεια, ανέφεραν ότι γίνεται ανάθεση καθηκόντων που δεν εμπίπτουν στις αρμοδιότητές τους, ενώ επεσήμαναν την ανάγκη ομαδικής συνεργασίας με σχετικό προσωπικό, όπως είναι οι ειδικοί/ές παιδαγωγοί. Από την άλλη πλευρά, οι ειδικοί/ές παιδαγωγοί υποστήριξαν ότι αντιμετωπίζουν υπερβολικά αυξημένες ευθύνες απέναντι στα παιδιά με νοητική αναπηρία, επειδή ο αριθμός του προσωπικού είναι δυσανάλογος σε σχέση με τον αριθμό των εν λόγω παιδιών. Τα παιδιά με νοητική αναπηρία απαιτούν περισσότερο εντατική φροντίδα και προσπάθεια εκ μέρους του προσωπικού, καθώς και στενή και εξατομικευμένη παρακολούθηση: «Δεν αρκεί μόνο να εντάξουμε τα παιδιά με νοητική αναπηρία στην ομάδα· συμπερίληψη σημαίνει επίσης ότι το προσωπικό πρέπει να ενταχθεί στην ομάδα μαζί με τα παιδιά με αναπηρία και τα παιδιά με τυπική ανάπτυξη. Μας λείπουν ικανότητες και δεξιότητες, οπότε πολλές φορές προσπαθούμε να βρούμε την προσέγγιση μόνες μας χωρίς να είμαστε σίγουρες αν ακολουθούμε τη σωστή προσέγγιση» – δήλωσε μία από τις συνεντευξιαζόμενες.

Μια από τις πιο δύσκολες και συνάμα πολύ σημαντικές επικοινωνίες, προκειμένου να επιτευχθεί ο έγκαιρος εντοπισμός των νοητικών αναπηριών και η θετική πρόοδος των μαθητών/ριών, είναι η σχέση γονέων και προσωπικού ΠΕΦ. Το προσωπικό φροντίζει να έχει καλές σχέσεις με τους γονείς και να τους κάνει να αισθάνονται ότι συμμετέχουν σε πρωτοβουλίες στο πλαίσιο της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης, αλλά οι γονείς εμποδίζουν την παροχή πληροφοριών στο προσωπικό σχετικά με την αναπηρία, κυρίως λόγω του στίγματος που επιφέρει, γεγονός που επιβραδύνει την εκπαιδευτική πρόοδο αυτών των μαθητών/ριών. Το προσωπικό είναι ανοιχτό στο να τους προσεγγίσει με πληροφόρηση σχετικά με τη συμπερίληψη και να τους εμπλέξει σε διαδικασίες ατομικού προγραμματισμού για τα παιδιά τους, αλλά παρόλα αυτά οι γονείς δεν δείχνουν προθυμία να συνεργαστούν.

Το γενικό συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι η διαδικασία της συμπερίληψης στα ιδρύματα ΠΕΦ εφαρμόζεται επίσημα και νομοθετικά, αλλά στην πράξη η κατάσταση είναι διαφορετική. Οι παιδαγωγοί αντιμετωπίζουν προβλήματα ανάληψης καθηκόντων που δεν εμπίπτουν στις αρμοδιότητές τους· δεν διαθέτουν υλικό κατάλληλο για τα παιδιά με νοητική αναπηρία· χρειάζονται ομαδική υποστήριξη από ψυχολόγους και ειδικούς/ές παιδαγωγούς, θεωρώντας τους/τες πιο κατάλληλους/ες να αναλάβουν τα καθήκοντα που σχετίζονται με τα παιδιά με

αναπηρία. Βέβαια, αναγνωρίζουν το γεγονός ότι στερούνται δεξιοτήτων σχετικά με τη συμπερίληψη και είναι πολύ ανοιχτές στο να αναπτύξουν τις δεξιότητές τους, αλλά ταυτόχρονα επισημαίνουν ότι υπάρχει ανάγκη για συστηματική προσέγγιση ευρείας κλίμακας προκειμένου να ενταχθούν τα παιδιά με νοητική αναπηρία στις μονάδες ΠΕΦ μαζί με τα υπόλοιπα παιδιά με τυπική ανάπτυξη.

ΠΟΛΩΝΙΑ

Στις απαντήσεις των συνεντευξιαζόμενων κυριαρχεί το αντικειμενικό, επεξηγηματικό ύφος, το οποίο υπογραμμίζει την «τεχνικοποίηση» της εργασίας. Αυτό που επιδιώκεται είναι εργαλεία πειθούς και όχι εκπαιδευτικές διαδρομές για την ανάπτυξη των παιδιών. Εντούτοις, υπάρχουν δύο απαντήσεις που αποκλίνουν από τις υπόλοιπες: *«Είμαι παιδαγωγός που συνδιοργανώνει την εκπαιδευτική διαδικασία σε ένα ενταξιακό νηπιαγωγείο. Τα καθήκοντά μου είναι να εργάζομαι με παιδιά με αναπηρία και να προσαρμόζω τη διδακτική διαδικασία στις ανάγκες τους». «[...] Να διευκολύνω την ανάπτυξη ενός παιδιού, να δημιουργώ ένα περιβάλλον μάθησης για τα παιδιά. Να δημιουργώ ίσες ευκαιρίες για κάθε παιδί. Να διευκολύνω την ανάπτυξη των παιδιών στην προσχολική ηλικία – να εξατομικεύω τη διαδικασία λαμβάνοντας υπόψη τις αναπτυξιακές τους ανάγκες. Να τους παρέχω εκπαιδευτική και ψυχολογική υποστήριξη».*

Το γεγονός ότι μόνο ένας/μία συνεντευξιαζόμενος/η απάντησε στην τρίτη ερώτηση του δεύτερου μέρους της έρευνας, καταδεικνύει τον περιορισμό του πεδίου αναζήτησης. Το ίδιο το γεγονός είναι εξίσου συμπτωματικό με την απάντηση: *«Τα προαναφερθέντα θέματα εξετάστηκαν κατά τη βασική μου εκπαίδευση (σπουδές), αλλά κατά τη διάρκεια της επαγγελματικής μου σταδιοδρομίας έμαθα να χρησιμοποιώ συγκεκριμένες μεθόδους».* Όπως φάνηκε, η ερώτηση θεωρήθηκε ασήμαντη. Είναι πιθανό, ωστόσο, ότι το εύρος των θεμάτων που περιλάμβανε - τέσσερις μικρές παράγραφοι - θα μπορούσε να αποθαρρύνει τους/τις συνεντευξιαζόμενους/ες από το να εντάξουν αυτή τη θεματολογία στο πλαίσιο της εκπαίδευσής τους ή των μαθημάτων τους.

Όλα τα άτομα που έλαβαν μέρος στις συνεντεύξεις δήλωσαν ότι διαθέτουν πείρα στην εργασία με παιδιά με αναπηρία. Οι ακόλουθες απαντήσεις δίνουν μια ενδεικτική εικόνα της εργασίας με τους/τις εν λόγω μαθητές/ριες: *«Κατά τα πρώτα χρόνια της επαγγελματικής μου σταδιοδρομίας εργάστηκα με παιδιά με μέτρια ή σοβαρή νοητική αναπηρία, καθώς και με παιδιά με βαριά νοητική αναπηρία. Τα παιδιά είχαν διάφορες αναπηρίες: σύνδρομο Down, εγκεφαλική παράλυση, γενετικά σύνδρομα και άλλα. Η δουλειά μου απαιτούσε την κατάλληλη χρήση συγκεκριμένων μεθόδων, δημιουργικότητα και την επιμονή στην υλοποίηση των εκπαιδευτικών στόχων».* *«Έκανα ατομικά μαθήματα διορθωτικής γυμναστικής σε παιδιά με αυτισμό. Η εργασία με αυτά τα παιδιά απαιτεί πολύπλευρες γνώσεις, αφοσίωση και μεγάλη υπομονή».* Τα δύο παραπάνω αποσπάσματα αναδεικνύουν ένα καίριο ζήτημα. Η δημιουργικότητα, η οποία συνεπάγεται προσοχή, φαντασία και δέσμευση, είναι εξίσου σημαντική με τη γνώση κατάλληλων μεθόδων εργασίας.

Μόνο οι μισοί/ές από τους/τις ερωτηθέντες στις συνεντεύξεις θεωρούν ότι είναι προετοιμασμένοι/ες για να εργαστούν με παιδιά με νοητική αναπηρία. Βέβαια, ένας/μία από τους/τις συνεντευξιαζόμενους/ες απάντησε το εξής: *«Ναι [έχω επαρκείς γνώσεις και δεξιότητες], αλλά αναζητώ συνεχώς νέες λύσεις».* Οι τέσσερις αρνητικές απαντήσεις που δόθηκαν υποδηλώνουν ότι οι επαγγελματίες ΠΕΦ είναι πολύ επικριτικοί/ές απέναντι στον εαυτό τους ή δεν αισθάνονται επαρκώς καταρτισμένοι/ες. Είναι εύλογο να υποθέσουμε ότι η εξειδικευμένη τυπική εκπαίδευση (η οποία κάλυπτε ζητήματα εργασίας με παιδιά με αναπηρία) δεν τους/τις εφοδίασε με τα απαραίτητα εργαλεία για την ανάληψη αυτής της αρμοδιότητας.

Τα ποσοστά των αρνητικών απαντήσεων που έδωσαν οι συνεντευξιαζόμενοι/ες στις ερωτήσεις έξι έως εννέα (6-9) ήταν αντίστοιχα: 50%, 62%, 75% και 75%. Αυτά τα ποσοστά υποδηλώνουν χαμηλό επίπεδο γνώσεων. Επομένως, από την εξέταση των αποτελεσμάτων προκύπτουν ορισμένα συμπεράσματα. Η έννοια της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης και οι μέθοδοι εργασίας με παιδιά με αναπηρία είναι γνωστές στο προσωπικό των νηπιαγωγείων. Ωστόσο, οι γνώσεις

αυτές είναι αποσπασματικές και, κυρίως, επικεντρώνονται στην τρέχουσα εργασία με έναν/μία τέτοιο/α μαθητή/ρια και στις τεχνικές της λεπτομέρειες.

Τελευταία, αλλά όχι λιγότερο σημαντική, είναι η απάντηση που έδωσε ένας/μία από τους/τις συνεντευξιαζόμενους/ες: *«Όλοι οι άνθρωποι που εργάζονται στην εκπαίδευση, καθώς και στη συμπεριληπτική εκπαίδευση, έχουν μπροστά τους ένα πολύ δύσκολο έργο. Πολλοί από αυτούς χρειάζεται να εγκαταλείψουν τη ζώνη άνεσής τους και την πορεία οργάνωσης της εκπαίδευσης των παιδιών. Αυτή η διαδικασία, σίγουρα, απαιτεί προσεκτική παρατήρηση, τροποποίηση των καθορισμένων στόχων και να είναι κανείς ανοιχτός στις προκλήσεις που εμφανίζονται στην πορεία»*. Με άλλα λόγια, αποτυπώνει την ουσία του τι πρέπει να γίνει για την εφαρμογή της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης στην πράξη και την υποστήριξη του διδακτικού προσωπικού. Στην αντίθετη περίπτωση, η διαδικασία της επαγγελματικής εξουθένωσης είναι πιθανό να επιταχυνθεί σημαντικά και το αίσθημα της εγκατάλειψης παράλληλα με το βάρος των πρόσθετων καθηκόντων μπορεί να οδηγήσει σε απογοήτευση και ματαίωση των επαγγελματιών ΠΕΦ, γεγονός που θα έχει αρνητικό αντίκτυπο όχι μόνο στους/στις ίδιους/ες αλλά και στη σχέση τους με τους/τις μαθητές/ριες και τους γονείς τους, καθώς και με τους/τις συναδέλφους τους.

